

Jurica Budja
 Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
 Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
 jbudja@ihjj.hr

PRIKAZ KNJIGE *JEZIK I NACIONALIZAM* SNJEŽANE KORDIĆ

I. Uvod

Knjiga Snježane Kordić *Jezik i nacionalizam* izašla je 2010. godine. Izdala ju je izdavačka kuća *Durieux* uz potporu Ministarstva kulture.

Izdavanje knjige zadobilo je pozornost mnogih novina i listova jer govori o temi koja može poslužiti kao pokriće za ideološke položaje. Zato knjizi valja ukazati više pozornosti.

Razmatranje knjige razdijeljeno je u tri poglavlja. U prvomu poglavlju izlaže se sadržaj knjige prema poglavljima i odjeljcima. U drugomu poglavlju raščlanjuje se metodologija kojom se S. Kordić služi u izvođenju zaključaka. U trećemu poglavlju iznose se teze koje S. Kordić zastupa u knjizi. Teza je mnogo, u rasponu od ključnih do rubnih. Ne pretendira se prikazati svaku tezu, nego se prikazuju one koje se čine važne.

II. Razmatranje knjige

II.1. Sadržaj knjige:

U prikazivanju sadržaja rimski broj obilježuje poglavlja, kojih je tri, a arapski odjeljke unutar poglavlja.

I. Prvo poglavlje govori o jezičnom purizmu. Skupa s uvodnim poglavljem ima deset odjeljaka.

U uvodnom odjeljku S. Kordić ne određuje što je to purizam, ali ga procjenjuje kao veoma negativan društveni fenomen koji se najtješnje vezuje uz krajnje desničarsku politiku.

I.1. *Purizam i nacizam* (str. 10–16): S. Kordić razmjerno potanko razlaže purizam u nacističkoj Njemačkoj, uglavnom na temelju knjige Nijemca Polenza.

I.2. *Hrvatsko kopiranje nacističkog purizma* (str. 16–18): Kordić veli da se je hrvatska jezična politika 90-ih godina 20. st. »orijentalna« prema jezičnoj politici NDH-e.

I.3. *Tko forsira purizam* (str. 18–20): Jezikoslovne elite u tijesnoj vezi s nacionalističkom političkom elitom. Potvrdu svojega gledanja Kordić najvećim dijelom temelji na pisanju Poljaka Czerwińskoga o hrvatskoj jezičnoj situaciji.

I.4. *Strategije purista*: Tri su i svaka ima svoj pododjeljak. Ima i uvodni odjeljak (str. 21–27). Purizam se rasjemenjuje s pomoću jezičnih svjetnika, udžbenika, normativnih rječnika, medija, propagande. Purizam nije osobina jezika, nego kroatista. S. Kordić se zalaže za uporabu anglizama u hrvatskom: tko se njima ne služi, nazadan je.

I.4.a) *Mit o propadanju jezika* (str. 27–32): Kroatisti stvaraju »moralnu paniku« veleći da jezik propada, ali on ne propada kao što ni jedan jezik ne propada.

I.4.b) *Pozivanje na druge* (str. 32–34): Kroatisti vabe publiku pozivajući se na Francuze i Nijemce, što je promašeno jer prvi nemaju nikakva rezultata, drugi pak nemaju nikakvih zakona o jeziku i prepuštaju svoj jezik izvanjskim utjecajima.

I.4.c) *Ponavljanje da nitko ne zna standardni jezik* (str. 34–35): S. Kordić drži da ga svi znaju jer:

- preko četiri milijuna Hrvata bit će da zna svoj jezik;
- ako ga nitko ne zna, onda toga jezika nema; a njega ima.

I.5. *Posljedice* (str. 35–47): Hrvatski nije demokratičan, u njemu vlada kaos, cenzura, lektoriranje i dr.

I.6. *Uzrok* (str. 47–50): Uzrok je bježanje kroatista od policentričnog statusa standardnoga srpskohrvatskoga jezika.

I.7. *Purizam je suprotan od znanosti* (str. 50–57): Profesionalni jezikoslovci odbacuju purizam kao najveću zabludu.

I.8. *Purizam i preskriptivizam* (str. 57–58): Idu ruku pod ruku.

I.9. *Preskriptivizam je suprotan od znanosti* (str. 58–68): To je zato što je preskriptivizam emocionalan i svojevoljan, a oboje je suprotno znanosti. Preskriptivizam je nazadan, deskriptivizam je naprjedan.

II. Drugo poglavlje ima dvanaest odjeljaka, a dvanaesti odjeljak ima velik broj pododjeljaka.

II.1. *Što je standardni jezik* (str. 69). Standardni jezik se određuje kao natpokrajinski jezik svih slojeva društva, koji se razlikuje od dijalekata i sociolekata.

II.2. *Zašto je potreban standardni jezik* (str. 70–74). Standardni jezik je potreban za uklanjanje poteškoća u jezičnomu općenju jedne zajednice. Tumači zašto je štokavski u 19. st. najpodobniji za standardni jezik.

II.3. *Kontinuum dijalekata* (str. 74–77). Kordić, slijedeći podatke iz lingvističke enciklopedije, zaključuje da pojma *srednjojužnoslavenski dijasistem* nema, da umjesto njega ima južnoslavenski dijalektni kontinuum, koji obuhvaća i slovenski i bugarski. Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci imaju zajednički standardni jezik (štokavski), a ne dijalekte, jer kajkavski i čakavski nisu dijalekti Srbā, Bošnjakā i Crnogoraca. Taj jezik je policentrični standardni jezik.

II.4. *Definicija policentričnog jezika* (str. 77–78). Kordić navodi definicije toga pojma iz dvaju jezikoslovnih leksikona i predgovora jednoga zbornika. Prilike su policentričnih jezika engleski, njemački i portugalski jezik. Poanta poglavlja je da jezik koji ona zove srpskohrvatski odgovara definiciji policentričnog jezika.

II.5. *Razlike između varijanata policentričnoga jezika* (str. 78–90). Kordić u ovomu oduljemu odjeljku, navodeći neke strane jezikoslovce, govori da su razlike među »četirima varijantama srpskohrvatskoga jezika« manje nego razlike među inačicama engleskoga, španjolskoga, francuskoga, njemačkoga, nizozemskoga. Štoviše, govornici »četiriju varijanata srpskohrvatskoga jezika« se bolje razumiju nego kajkavci i čakavci međusobno. Veli da se situacija »srpskohrvatskoga« najbolje može prilikovati odnosu urdski – hindski, ali su i tu opet srpska i hrvatska varijanta mnogo sličnije nego urdska i hindska. Ostatak odjeljka radi o pobranjanju nekih leksičkih i fonetskih razlika među varijantama engleskoga, njemačkoga, španjolskoga, opet prisposobljavajući to »srpskohrvatskomu policentričnomu jeziku«.

II.6. *Još o izgovornoj razlici ije/e* (str. 90–91). Kordić zaključuje da ta razlika nije preprjeka da se govori o istomu standardnomu srpskohrvatskomu jeziku, te da je Srbin Karadžić bio ijekavac, a da se Hrvat Starčević zalagao za ekaVICU u Hrvatā.

II.7. *Kodifikacija* (str. 91–95). Kordić tumači da svaka od inačica mnogosredišnjega standardnoga jezika ima vlastitu kodifikaciju (rječnike, pravopis, pismo), što ih ne čini posebnim jezicima.

II.8. *Ravnopravnost* (str. 96–97). Sve su inačice mnogosredišnjega standardnoga jezika ravnopravne, pa bi, tumači S. Kordić, isto vrijedjelo za »srpskohrvatski policentrični jezik«.

II.9. *(Socio)lingvistički kriteriji* (str. 97–108). Odjeljak s uvodom i trima pododjeljcima. U uvodu se S. Kordić poziva na tri sociolingvistička kriterija kao odgovor na pitanje je li riječ o jednomu standardnomu jeziku ili više njih, 1. tipološki kriterij, 2. komunikativni kriterij, 3. genetski kriterij. U trima pododjeljcima S. Kordić po svakomu kriteriju ponase zaključuje da je standardni jezik Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca isti.

II.10. *Navodno sociolingvistički kriteriji* (str. 109–125). Odjeljak stoji u izravnoj vezi s prethodnim odjeljkom, a ima pet pododjeljaka. U njima Kordić iznosi nesociolingvističke kriterije u prosudbi je li koji jezik poseban ili je dio jednoga većega jezika. *Nesociolingvistički* izjednačuje s *politički*, pa tako i *neznanstven*. Sociolingvistički kriteriji redom nisu: 1. činjenica da je ime jezika zapisano u ustavu koje države, 2. vrijednosni kriterij, tj. samoprocjena govornika o tomu je li jezik kojime govori samobitan ili nije, 3. pravo naroda na svoj jezik. Odjeljak zaglavluje zaključkom da »područje Hrvatske, Srbije, BiH i Crne Gore« dijeli isti standardni jezik.

II.11. *Naziv jezika* (str. 125–136) S. Kordić je kategorična: nazivi *hrvatski jezik*, *srpski jezik*, *bosanski jezik*, *crnogorski jezik* nisu prihvatljivi jer je to jedan te isti jezik; ostalo je djelo nacionalnih ideologa. Glavni argument za to da su ta četiri jezika jedan jezik s dvodijelnim nazivom (hrvatskosrpski ili srpskohrvatski) jest u prvom redu da ta četiri jezika jesu jedan jezik s dvodijelnim nazivom, a uza nj da su razlike među tim jezicima toliko male da se moraju tražiti (str. 134). Pomoćni argumenti su:

a) navodi stranih jezikoznanaca (Gröschel, Hetzer, Hawkesworth, Pohl, Raecke) i novinara (Mappes-Niediek) koji zastupaju upravo rečenu tezu,

b) povijesna utvrđenost dvodijelnoga naziva od 1824. nadalje, od J. Grimma preko J. Kopitara do zagrebačkih devetnaestostoljetnih slovničara, u kojih se taj naziv ukorijenio i prenio na srpske jezikoslovce,

c) činjenica da su dvodijelni nazivi uklopljeni u modele jezikoslovnoga nazivlja. *Srpskohrvatskomu* bi tako odgovarali npr. *karačajevskobalkarski*, *afarosaški*, *achêoguayakijski*, *damaraonamaski*, *arifamaominafiaski*, *burjatomongolski*, *jugambéhobundžalunski*, *nilskonubijski*, *pasamakodijskomalisetski*. U Europi također *dansko-norveški*.

S. Kordić između dviju inačica dvodijelnoga naziva jezika bira *srpskohrvatski* jer je »broj srpskih govornika dvostruko veći od hrvatskih, a osim toga [...] štokavski koji je postao standardnim jezikom materinski je svim Srbima, dok je kod Hrvata materinski samo onima koji nisu kajkavci ili čakavci« (str. 128). Uz to, ona se određuje protiv nazivā *srednjojužnoslavenski*, *standardni novostokavski*, *bosanski/hrvatski/srpski/crnogorski*, uz svoju argumentaciju.

S. Kordić drži da narodi nemaju pravo imenovati svoje jezike kako žele, jer je to neznanstveno i podložno nacionalističkim i religioznim razmišljanjima.

Jedini suvisao zaključak Snježane Kordić jest da je srpskohrvatski jezik prvi standardni jezik svih Hrvata, budući da prije njega nisu imali natpokrajinskoga standarda. To valja uzeti kao istinu, i to je stvar s kojom se sami Hrvati, kao tvorci srpskohrvatskoga i zamisli o jedinstvu južnih Slavena uopće, moraju razračunati.

II.12. Odjeljak *Manifestacije neznanja* ima 21 pododjeljak, i u svima ona polemizira s određenim naucima koje uče određeni hrvatski jezikoslovci. Neprijateljsku stranu S. Kordić najčešće obilježuje kao »kroatisti«.

II.12.a) *Jezik kao sustav* (137–140): Stavak J. Silića da je standardni jezik suprotstavljen jeziku kao sistemu/sustavu pobija argumentom da je standardni jezik sâm sustav znamenja za sporazumijevanje. Kroatisti to čine, misli S. Kordić, da bi »na osnovi toga gradili iluziju o suprotstavljenosti sociolingvistike i lingvistike«, a s pomoću te iluzije »nastaje prebroditi postojeći konflikt između nacionalizma i znanosti o jeziku«. Zatim, pobija stavak J. Silića da jedan jezični sustav može imati više standardnih jezika argumentom da ne može jedan jezik imati više jezika, nego više standardnih inačica.

II.12.b) *Organska razina* (140–141): Pobija stavak »kroatistā« da je standardni jezik suprotstavljen organskim jezicima držeći da »standardni jezik nije izmišljeni jezik, nego bivši regionalni jezik koji je uzet za nadregionalni«.

II.12.c) *Apstraktan pa zato nepostojeći* (141–142): Stavak da je »srpskohrvatski jezik apstraktan i stoga konkretno nepostojeći jer se uvijek ostvaruje u obliku jedne od varijanata« pobija argumentom da se i drugi policentrični jezici (njemački, engleski, francuski, portugalski) ostvaruju u svojim inačicama, a za njih se ne može reći da ih nema.

II.12.d) *Po funkciji varijante su standardni jezici* (142–143): Stavak D. Brozovića da varijante funkcioniraju za narode koji se njima služe kao standardni jezici pobija argumentom da su inačice standardnoga jezika i standardni jezik dvije razine koje se ne mogu miješati.

II.12.e) *Varijante uzdignute u standardne jezike* (143–144): Pobija stavak da su varijante uzdignute u standardne jezike argumentom da su varijante već same dio standardnoga jezika.

II.12.f) *Jedan i jedinstven jezik* (144–145): Stavak da je uvjet za opstojanje srpskohrvatskoga jezika da on mora biti jedan i jedinstven S. Kordić pobija pojmom policentričnoga standardnoga jezika, koji je jedan, ali nejedinstven.

II.12.g) *Povijesna jedinstvenost kao preduvjet za policentričnost* (145–146): Stavak Tafre/Košutar da se srpskohrvatski ne može držati za policentrični jezik jer nikada nije bio jedinstven, dok su drugi policentrični jezici u prošlosti bili jedinstven jezik S. Kordić pobija situacijom u njemačkomu i malajskomu jeziku, gdje su pokrajinske posebnosti bile prije nego što su ti jezici standardizirani.

II.12.h) *Povijesna kolonijalnost* (146): Stavak da je kolonijalni odnos u prošlosti uvjet da bi se moglo govoriti o policentričnomu jeziku Kordić pobija situacijom Austrije i Švicarske, koje nisu bile njemačke kolonije, i Belgije i Švicarske, koje nisu bile francuske kolonije.

II.12.i) *Različita jezičnopovijesna pozadina* (146–147): Stavak da zbog razlike u jezičnopovijesnoj pozadini na hrvatskoj i na srpskoj strani ne može biti riječi o jednomu policentričnomu jezku S. Kordić pobija situacijom u engleskomu, koji ima mnogobrojne inačice raznovrsnih pozadina.

II.12.j) *Prepoznavanje odakle je govornik* (147–148): S. Kordić tumači da riječi, izgovor i druga obilježja karakteristična za pojedinu inačicu nisu bitan kriterij za dokazivanje da je kod srpskohrvatskoga riječ o četirima različitim jezicima pozivajući se na policentričnost standardnoga jezika.

II.12.k) *Biranje jezičnoga oblika* (148): Stavak da naziv *inačice* nije prikladan za južnoslavensku situaciju jer inačice razumijevaju da govornik može birati među njima, a što nije istina, pobija situacijom u njemačkom i engleskom jeziku.

II.12.l) *Srpski policentričan* (148–149): Izriče se protiv stavka da srpski jezik ima tri varijante, crnogorsku, srpsku i bosanskosrpsku.

II.12.m) *Ovo je poseban slučaj* (149–150): Suprotno »kroatistima«, Kordić razlaže zašto ne misli da je južnoslavenska situacija drugačija od situacije u kojoj se nalaze engleski, francuski, španjolski, portugalski, njemački.

II.12.n) *Teorija policentričnosti znači unitarizam* (150–151): S. Kordić drži da je policentričnost upravo suprotna unitarizmu jer osigurava narodnosnovarijantnu raslojenost.

II.12.o) *Relativiziranje međusobne razumljivosti* (151–153): S. Kordić se obara na jezikoslovce koji pokušavaju relativizirati (socio)lingvističke kriterije za utvrđivanje je li riječ o jednomu ili više jezika, osobito kriterij međusobne razumljivosti. Poziva se na situaciju u engleskomu, španjolskomu, portugalskomu, francuskomu, njemačkomu jeziku.

II.12.p) *Relativiziranje štokavice* (154–155): Obara se na jezikoslovce koji traže različitost u uvjetima poprimanja štokavštine kao standardnoga jezika u Hrvata i ostalih štokavskih naroda.

II.12.q) *I jedan jezik i nekoliko jezika* (155–156): Stavak da je jezik kojim govore četiri štokavska naroda isti na tipološkoj i genetskoj razini, različit na standardnoj pobija se isto kao u a), da tipološku i genetsku razinu nije moguće odvojiti od standardnoga jezika.

II.12.r) *Ausbau-jezici* (156–159): Iznosi se da četiri štokavska jezika nisu *Ausbau*-jezici jer im je podloga isti dijalekt, za razliku od češkoga i slovačkoga, švedskoga i danskoga, bugarskoga i makedonskoga. Nisu ni *Abstand*-jezici, kao njemački i nizozemski, govornici kojih se međusobno ne razumiju.

II.12.s) *Jezična nastava* (160): S. Kordić zaključuje da nije potrebno učiti strance hrvatskomu i ostalim trima jezicima jer su to varijante istoga jezika, pa ih valja tretirati kao učenje engleskoga.

II.12.t) *Pravopis* (161–163): Govori o perifernoj ulozi pravopisa za pitanje je li riječ o jednomu ili više jezika.

II.12.u) *Nova religija umjesto znanstvenog pristupa* (163–168): Uglavnom se kroatisti etiketiraju kao ljudi koji su znanstveni pristup zamijenili neznanstvenim, religijskim, dogmatskim.

III. *Nacija, identitet, kultura, povijest* (str. 169–381):

Prva dva odjeljka, *Nacija i jezik* i *Nacionalni identitet i jezik* dotiču se izravno pitanja jezika i narodnosti. Odjeljci 3–11 jesu mali tečaj na temu nacije i njezina postanka. Tečaj je skrpan od raznih navoda modernističkih teoretičarā nacije i nacionalizma kao E. Hobsbawma, E. Gellnera ili B. Andersona sve do neznanstvenih, ogledarskih pristupa, npr. pisca nobelovca M. V. Llose. Dvanaesti odjeljak je pseudopovijesni ogled postanka narodnosti na Balkanu.

III.1. *Nacija i jezik* (str. 169–177): S. Kordić nastupa s položaja da nacija nema nužne veze s jezikom, da neke nacije nemaju jezik koji bi bio samo njihov, dok neke nacije govore većim brojem jezika. Jezik nije inherentno obilježje etnosa, nego je od etnosa nezavisan i samostalan. Zamisao da svaki narod mora imati jezik koji je samo njegov Kordić obilježuje kao:

- romantičarsko-nacionalističku ideju s kraja 18. st., danas nadvladanu;
- fašističku ili nacističku ideju sažetu u lozinci “jedna država, jedan narod, jedan jezik”.

Isto, pa i još u većoj mjeri, vrijedi za odnos država – jezik.

Za raširenost stavka da je jezik uvjet za opstojanje narodnosti na prostoru bivše Jugoslavije krive su jugoslavenske nacionalne elite, koje su ga širile ne bi li zadržale vlastite države. To krivo razumijevanje jezika elite šire uz pomoć medijā. U južnoslavenskim zemljama jezik postaje predmet štovanja u narodnosno-bogostovnomu kultu. Zbilja je, s druge strane, da Hrvati i Srbi govore istim jezikom.

Velik dio pogleda na hrvatsku situaciju S. Kordić duguje povjesničaru H. Sundhaussenu i novinaru N. Mappes-Niedieku.

III.2. *Nacionalni identitet i jezik* (str. 177–181): S. Kordić iznosi tezu da se narodnosna istobitnost ne mora vezati uz jezik. Kao i u prethodnom poglavlju, za potvrdu se navode inozemne prilike. Današnje opstojanje hrvatske narodnosti pokazuje dvostruko, veli Kordić, da se narodnost ne poklapa s jezikom: Hrvati s jedne strane govore trima jezicima, štokavskim, čakavskim i kajkavskim, a s druge strane štokavskim jezikom govore još tri južnoslavenske narodnosti.

III.3. *Nacija kao politička tvorevina* (str. 182): Narod i nacija su umjetne društvenopolitičke tvorevine, dakle ne opstoje oduvijek i nisu postale naravnim putem. Stvaraju ih političari.

III.4. *Od kada (tako!) postoje nacije* (str. 183–184): Nacije se prvi put počinju oblikovati koncem 18. st., poslije Francuske revolucije. Prije toga nije bilo uvjeta za to.

III.5. *Kako je došlo do nastanka nacija* (str. 184–185): Nacije rade države i nacionalisti, pojedinci ili skupine.

III.6. *Naracijom do nacije* (str. 185–188): Budući da je nacija potpuno izmišljen konstrukt, njezini stvaratelji žele njezinu povijesnost nadoknaditi »naracijom« o povijesti, izmišljanjem narodne povijesti.

III.7. *Nema objektivnih kriterija za pravljenje nacije* (str. 188–194): Nacija je laž, i za njezin postanak nema objektivnih kriterija: to nisu ni jezik, ni vjera, ni teritorijalitet. Suvremene su nacije genetska mješavina.

III.8. *Nacionalnost nije objektivno zadata nego je stvar samoodređenja* (str. 194–196): Budući da nema objektivnih kriterija za pristojanje kojoj narodnosti, svatko se može određivati kako hoće, a ljudima koji su živjeli u doba prije oblikovanja nacija ne može se nametati narodnost.

III.9. *Nacionalni identitet nije prirodan nego je konstrukcija* (str. 196–201): Stvaraju ga elite, političari, intelektualci.

III.10. *Još o nacionalnom identitetu* (str. 201–206): Isto kao u prethodnim dvama odjeljcima.

III.11. *Privatni interesi konstruktora nacije* (str. 206–208): Ljudi koji konstruiraju narodnost imaju skrivene nakane – vlasitit probitak.

III.12. *Pravljenje nacija na Balkanu* (str. 208–217). Viđenje S. Kordić kako su se stvarale balkanske narodnosti. Budući da nema objektivnih i provjerljivih kriterija kako se narodnosti oblikuju, hrvatska i ostale južnoslavenske narodnosti plod su pukoga slučaja. Najjači činitelj u njihovu oblikovanju je vjera, a najveći secesionisti od jedinstvene južnoslavenske narodnosti jesu Hrvati, zbog razornoga utjecaja Rimske crkve.

III.13. *Znači li pravljenje nacije ujedno demokratizaciju* (str. 217–219): U jugoistočnoj Europi nikada i nikako. Ondje je ono zapriječilo proces moderniziranja.

III.14. *Što zna jugoistočna Evropa o formiranju nacija* (str. 219–223): U principu ništa, ona je neznanstvena. Jugoistočna Europa prignuta je primordijalizmu, a ne novim spoznajama o tomu da je narodnost konstruirana.

III.15. *Mit o iskonskom postojanju nacije* (str. 223–226): Već rečeno, s osobitim obzirom na »južnoslavenske države«.

III.16. *Ne postoji nacionalni kontinuitet u povijesti* (str. 226–227): Isto kao gore.

III.17. *Ne postoji narodni kontinuitet u povijesti* (str. 228–231): Isto kao gore: narodi i nacije ne postaju naravno, ne počivaju na jeziku i na podrijetlu.

III.18. *Ne postoji kulturni kontinuitet u povijest* (str. 231–234): Isto kao gore.

III.19. *Kultura* (str. 234–253): Osim uvodnoga dijela odjeljak ima i pet pododjeljaka. U uvodnom dijelu S. Kordić tumači da se narodnost i kultura ne poklapaju te da jedna narodnost može dijeliti više kultura i obrnuto. Kultura je, uostalom, konstrukt elite na vlasti.

III.19.a) *Religija i jezik* (str. 239–240): Granice vjere i jezika se također ne poklapaju.

III.19.b) *Kulturni identitet je konstrukcija* (str. 241–242): Kao u uvodnomu dijelu odjeljka.

III.19.c) *Balkaniziranost kulture* (str. 243–246): U južnoslavenskim zemljama konstrukt kulture stoji u službi nacionalističkih političkih elita.

III.19.d) *Politička nacija naspram kulturološke nacije* (str. 246–248): Politička nacija ne gleda na narodno podrijetlo svojih građana, a kulturološka gleda. Kulturološka je nazadna i karakteristična je za južnoslavenske države, najvlastito Hrvate. Politička je karakteristična za razvijene zapadnoeuropske narodnosti.

III.19.e) *Tzv. kulturno-civilizacijska nadgradnja* (str. 248–253): S. Kordić pobija pojam kulturno-civilizacijske nadgradnje u hrvatskomu, koji bi ga dijelio od ostalih štokavskih jezika. Drži da su ta nadgradnja ono što se inače obilježuje kao *leksičke razlike*, a njih imaju i inačice policentričnih standardnih jezika kao njemački. Također, pobija stavak hrvatskih filologa da je štokavski nebitan za standardni jezik.

III.20. *Povijest* (str. 254–256): Nema veze za pitanje jesu li hrvatski i ostali različiti jezici ili dio srpskohrvatskoga jezika.

III.21. *Prepravljanje povijesti* (str. 256–262): Povijest prepravljaju, mitologiziraju narodi bez povijesnoga zajedništva. Takvi su Hrvati, koji konstruiraju vlastitu povijest.

III.22. *Prenošenje današnjih nacionalnih oznaka u prošlost* (str. 263–266): Svoju teorijsku podlogu S. Kordić u ovomu odjeljku primjenjuje na hrvatski. Hrvatskoga naroda u prošlosti nije bilo, a na rijetkim mjestima gdje se to ime i nađe, ono nije obilježivalo Hrvate u današnjemu znamenovanju. Odjeljak ima više pododjeljaka:

III.22.a) *Ime jezika* (str. 267): Neopravdano je ime današnjega hrvatskoga jezika projicirati u prošlost kao naziv jezika.

III.22.b) *Naziv ilirski* (str. 268–271): S. Kordić zaključuje da se taj naziv ne može identificirati s današnjim hrvatskim jezikom, nego da ima širi opseg.

III.22.c) *Naziv hrvatski* (str. 271–276): S. Kordić zaključuje da se taj naziv ne može identificirati s današnjim hrvatskim jezikom, nego da ima uži opseg.

III.23. *Prepravljajna vezana za standardizaciju u 19. stoljeću* (str. 277–283): Hrvatski je standardiziran za sve Hrvate kada je uzet štokavski. Hrvati su samovoljno sami uzeli štokavski, karadžičevski jezik za osnovicu svojemu standardu.

III.24. *Mit o jezičnom unitarizmu* (str. 283–322): S. Kordić nastoji razbiti mit o jezičnom unitarizmu u Hrvata. Mit služi učvršćivanju nacionalističkog stereotipa o vlastitoj naciji kao mučeniku, i opravdavanju jezične prisile koju kroatisti vrše nad pripadnicima hrvatske nacije.

Odjeljak uz uvod ima šest pododjeljaka, i u svakomu se ona razračunava s nekim od vidova mita:

III.24.a) *Jugoslavija* (str. 286–294): U obje Jugoslavije hrvatski nije bio potlačen. To osobito vrijedi za SFRJ, u kojoj je vladala društvena, pa tako i jezična narodnosna idila, osobito u BiH, gdje je dosegnut »rajski stadij« (str. 290).

III.24.b) *Prestiz* (str. 294–301): Srpska inačica je bila prestižna u Jugoslaviji jer je govornika nje bilo najviše.

III.24.c) *Novosadski dogovor* (str. 301–304): Nastoji pobiti tezu da je Novosadski dogovor bio nametanje jezičnoga unitarizma Hrvatima.

III.24.d) *Prigovori Novosadskom dogovoru* (str. 304–308): Nastoji pobiti prigovore koje pojedini hrvatski jezikoslovci upućuju Novosadskom dogovoru, navlastito S. Babić.

III.24.e) *Prigovori Rječniku zasnovanom na Novosadskom dogovoru* (str. 308–316): Isto kao prethodno.

III.24.f) *Prigovori tzv. novosadskom Pravopisu* (str. 316–321): Isto kao u prethodna dva. Veći naglasak daje Jonkeu, čijim riječima se služi da bi osvjetlala *Pravopis* od potvorā S. Babića.

III.25. *Otkuda konflikt* (str. 322–327): Govori se o uzroku sukoba u Jugoslaviji. U cijelosti slijedi poglede novinara Mappes-Niedieka. Oni se potanče izlažu u razmatranju.

III.26. *Nacionalizam* (str. 327–366): analogno odjeljcima 3–11, gdje štilac prolazi mali tečaj teorije nacije, tako ovdje prolazi mali tečaj o nacionalizmu. Tomu prikladno, odjeljak je, uz uvod, razdijeljen u trinaest pododjeljaka.

III.26.a) *Što je nacionalizam* (str. 328–332): Nacionalizam se određuje kao »primitivizam, zaostalost, reakcionarnost, zabluda ili bolest«, »opasno emoci-

onalno i iracionalno«, »luđačka košulja«, »ustanak protiv razuma i otvorenog društva«. On se temelji na »otrovu laži, laži o svijetu, o susjedu, o povijesti, o religiji i kulturi, na kraju o samom sebi«. Završuje se time da je suvremena Hrvatska u svim svojim porama nacionalistička država.

III.26.b) *Tko širi nacionalizam* (str. 333–334) i III.26.c) *Tko se odaziva nacionalizmu* (str. 334–337): Šire ga vlastohlepci, a odazivlju mu se nesigurni, ustrašeni pojedinci te konformisti.

III.26.d) *Predstavnici društvenih znanosti usađuju nacionalizam* (str. 337–338): Prije svih jezikoslovci, za njima etnolozi, povjesničari i književnosni znanstvenici, sve u svemu »nekrofilni predstavnici društvenih znanosti«.

III.26.e) *Nacionalizam je suprotstavljen demokraciji* (str. 338–341): Domo-ljublje je nacionalizam, a nacionalizam je fašizam. Tomu osobito naginju Hrvati, kako za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, tako danas.

III.26.f) *Nacionalizam i religija* (str. 341–342): Nacionalizam je nadomjestak za religiju.

III.26.g) *Mitovi* (str. 342–347): Nacionalizam se služi mitovima, a mitovi su »laži velikih razmjera«. I nacija sama je mit. Jedan od njih je mit o mučeništvu, koji S. Kordić nastoji raščlaniti u III.27.h) *Mit o pačeništvu* (str. 347–348).

III.26.i) *Neprijatelj* (str. 349–354): Narodnosti je potreban neprijatelj radi zbivanja redova. Hrvati su posebno prignuti takvim taktikama, a među Hrvatima se ističu kroatisti.

III.26.j) *Stereotipi* (str. 355–356): ne razlaže što su, ali su prošireni na »južnoslavenskim prostorima« i obilježje su nacionalizma.

III.26.k) *Mediji* (str. 356–362), III.26.l) *Sport* (362–363), III.26.m) *Školski sistem* (364–366): svi oni sudjeluju u ražizanju nacionalizma, osobito u Hrvatskoj. Osobito je groteskno prikazivanje sporta samo kao nacionalističko-mačističke djelatnosti. Također je zanimljivo da se samo u odjeljku o sportu autorica niti jednom nije dotakla Hrvatske i kako s tim stvari stoje ondje, što je inače pravilo.

III.27. *Uloga lingvista* (str. 366–379): Jezikoslovci u Hrvata, kroatisti, imaju najnacionalističkiju zamislivu ulogu.

II.2. Znanstvena metodologija knjige:

Prvo što upada u oči jest da je knjiga Snježane Kordić sklopljena tehnikom svojevrsnoga kolaža, gdje se citati kojima je svrha da potvrde autoričine teze slobodno lijepe u autoričin tekst.

S. Kordić je obrazovanjem kroatist, ali u knjizi ona nadaleko prelazi među znanosti o hrvatskomu jeziku pozivajući se na autore koji su povjesničari, politolozi, sociolozi, (teor)etičari znanosti itd. Rezultate njihovih istraživanja Kordić ne preuzimlje kritički. Citate nadoljepljuje na svoje rečenice, čime se stvara slika da su Kordić i autor kojega navodi istomišljenici.

Citati kojima se Kordić služi mogu se okvirno razdijeliti u informacijske i argumentacijske. Prvi služe samo da bi korisnika knjige upoznali s nekim podacima za koje autorica drži da su relevantni. Osnovni oblik rečenice s takvim navodom je [*X je "navod."*], pri čemu je *x* ono o čemu se u tomu trenutku govori, "navod" navod koji autorica citira, a uglate zgrade omeđuju jednu rečenicu.

Argumentacijski citati imaju mnogo veću težinu jer služe da potvrde autoričine teze. Kao temeljni oblik rečenice s argumentacijskim citatom može se uzeti [*X je y jer "navod."*]. On može imati više stilističkih varijacija, npr. [*X je y: "navod."*] ili blago izmijenjeno, [*S obzirom da "navod", x je y.*], [*Budući da "navod", x je y.*], [*X je y. Naime, "navod."*]. U citatnom kolažu ima i jedan broj složenih jedinica. Npr. S. Kordić prvo izvede svoj zaključak, da bi potom navođenjem drugoga autora izložila logičnu posljedicu vlastita zaključka. Tada kolažna jedinica ima oblik [*X je y. Zato "navod."*], [*Budući da je x y, "navod."*].

Osim informacijskih i argumentacijskih citata, u kolažu bi se mogle izlučiti još kojekoje jedinice, npr. jedna bi mogla biti *X uzrokuje da "navod"*, pri čemu *uzrokuje* zamjenjuje određenije glagole kao *pokazuje*, *priziva* u *sjećanje*. No to bi iziskivalo potanču raščlambu.

Ljudi koje S. Kordić navodi mogu se prema temi o kojoj pišu razložiti u dvije cjeline. Prvu čine znanstvenici koji se bave općim temama nacije, nacionalizma, jezika, purizma i dr. To su najčešće znanstvenici svjetskoga glasa čije su teze danas dio svjetske znanstvene paradigme.

U drugu cjelinu spadali bi ljudi koji rezultate tih teorija iskušavaju na opsebnjenim temama hrvatske nacije, hrvatske povijesti, hrvatskoga jezika i dr. I znanstvenici prve cjeline se gdjekada znaju u svojim radovima dotaknuti onoga što je hrvatsko, ali se zadržavaju na razini općega.

Kombinirajući navode jednih i drugih, S. Kordić postiže željeni učinak.

Tu ona upada u zamku svoje metode. Kada čovjek koji je obrazovan za jednu znanost ima želju rukovati teorijama drugih znanosti, lako mu se može dogoditi da se ne snađe najbolje u tomu ipak ambicioznu zadataku. Zato se na druge znanosti valja pozivati obzirno, opazno, sa sviješću da a) onaj koji se na njih poziva nije stručnjak u tim znanostima, i b) da su te teorije često samo teorije, i da onaj koji sa strane gleda na njih ne može lako razlučiti što je egzibicioni-

zam pojedinih znanstvenika, što je teorija koja je na najboljemu putu da postane znanstvena paradigma, a što jest paradigma.

S. Kordić u svojem kolažu pod prilikom znanstvenosti (navod – ime navedenoga – godište izdanja knjige – stranica knjige) često podmeće ljude koji skoro nikako nemaju veze s temom o kojoj sude, a kamoli da su za nju bitni. Npr. u odjeljku I.2., *Hrvatsko kopiranje nacističkog purizma*, kao autoriteti za jezični purizam figuriraju novinari i urednici političkoga časopisa *Feral Tribune* V. Ivančić i P. Lucić, srpski nogometaš S. Gudžević, švicarski povjesničar U. Altermatt. Oni ozračje hrvatskoga jezičnopolitičnoga života opisuju krajnje hiperbolično, na tragu knjige *1984.* ili filma *Fahrenheit 451*. Osobito je smiješan Gudževićev prikaz.

U posebnu se kategoriju mogu metnuti novinari – pisci knjige. Takve knjige nisu znanost, a najčešće su protuznanstvene. Najistaknutije mjesto u *Jeziku i nacionalizmu* drži njemački novinar Norbert Mappes-Niediek. Njegovi pogledi na jugoslavenske narodnosti, Jugoslaviju i raspad Jugoslavije su krajnje neobični, a pisanje često neoštroumno i neobaviješteno. Nekih od pogleda dotičemo se u prikazu.

Srednje mjesto među nestručnjacima i školovanim stručnjacima u *Jeziku i nacionalizmu* drže ljudi koji su stručnjaci u jednomu polju, a iskazuju svoje mišljenje o polju za koje nisu školovani, ili su u njemu ostali nedoškolorani. Takvih u knjizi ima mnogo. Najčešće griješe u pojedinim aspektima hrvatske povijesti.

Npr. na str. 75 S. Kordić donosi sud stanovitoga V. Osolnika o slovenskosti dot. nehrvatskosti kajkavskoga dijalekta. Opisuje ga kao »slovenskoga filologa«, a Osolnik je povjesničar jugoslavenske književnosti. Sud povjesničara jugoslavenske književnosti teško može biti bitan za pitanje kojega se dotakao, koje pitanje je pak u knjizi dosta bitno.

Jedan je od nestručnih stručnjaka i Siegfried Tornow, njemački slavist s povjesničarskim ambicijama. Jedan od pet njegovih navoda u knjizi glasi u prijevodu S. Kordić »(u 19. st.) još nije postojala nekakva hrvatska nacija, čak ni po imenu jer Hrvatima su se zvali samo stanovnici prvotne Hrvatske oko Zagreba« (str. 226). Navod se može naći na 444. str. Tornowove knjige iz 2005. Upravo je umjetnost toliko ne znati hrvatsku povijest da bi se reklo da je prvotna Hrvatska oko Zagreba, i da su se Hrvatima zvali samo »okozagrepći«.

Drugi njemački slavist, W. Lehfeldt, ukazuje se kao veliki stručnjak za hrvatsku etnogenezu. Osobito su teške ove njegove riječi: »Pomoću ovih primjedbi, naravno, ni u kojem slučaju ne želi osporiti da današnji stanovnici Slavonije, bivše civilne Hrvatske, Dubrovnika itd. svakako svojom velikom većinom spadaju u hrvatski narod, hrvatsku naciju« (str. 264). Dakle, Lehfeldt do-

pušta da oni malom manjinom ne spadaju u hrvatski narod, hrvatsku naciju. Ne govori u koji bi narod ta manjina spadala. Slobodni smo pretpostaviti, ne bez razloga, u srpski. O tomu poslije.

Treći slavist, R. Zett mudruje: »Tek kasniji razvoj je donio sa sobom da nije i na jugu srednjovjekovne Mađarske nastala jedna vlastita slavenska 'nacija', kao što je nastala na sjeveru Mađarske, Slovaci« (str. 265). Kao da »kasniji razvoj« nije »donio sa sobom« sve što se tiče svih ostalih europskih i svjetskih narodnosti. Samo, suprotno od Zetta, nitko ili malotko kuša relativizirati ostale europske narodnosti, osobito ne u jezikoslovnim kontekstima. Uz to, Zett je čovjek istančana ćućenja za smisleno: »besmisleno pitanje da li je srednjovjekovna Bosna ili Republika Ragusa bila srpska ili hrvatska« (str. 265).

Isto tako Alex J. Bellamy, predavač na Studijima mira i sukoba: »Primordijalistički autori (*hrvatskih udžbenika povijesti, op. a.*) ne spominju da su do relativno nedavno postojali Hrvati, Slavonci, Istrani i Dalmatinci, te da su Hrvati bili samo oni koji su živjeli na *kajkavskom* dijalektalnom području oko Zagreba« (str. 222). Taj se Bellamy doisto može dičiti poznavanjem problematike. Da bi se bavio temom kakva je *The Formation of Croatian National Identity*, što je naslov njegove knjige, mogao je za početak znati da su se »do relativno nedavno« imenom Hrvati nazivali i kajkavci i svi nedalmatinski čakavci uključujući Istrane, dalmatinski čakavci i dio dalmatinskih, bosanskih, hercegovačkih štokavaca.

William Pfaff, opet novinar, ali politološkoga obrazovanja: »S druge strane su Srbi i Hrvati [...], oni govore jedan te isti jezik, premda jedni pišu ćirilicom a drugi rimskim pismom, ali danas sigurno nisu jedna nacija, nego dvije. Podijelila ih je religija« (str. 180). Pfaff hoće da su Srbi i Hrvati nekada bili jedna nacija dok ih nije podijelila religija. Tlapnja sama po sebi postaje još zaoštrenija uzme li se u obzir da u doba kada je Hrvate i Srbe »podijelila religija« nacijā kao takvih ne će biti još skoro tisućljeće.

Sabine Riedel, politologica: »Stanovnici Balkana nisu definirali svoj identitet po jezičnim granicama, na kraju krajeva postotak nepismenih među njima iznosio je prije sto godina oko 90%«, da bi zaključila »već i zbog toga ne može u jugoistočnoj Evropi nikakav nacionalizam koji se zasniva na jeziku dokazati da je neka nacija već stoljećima postojala kao jezična zajednica« (str. 178). Ne vidim kakve veze ima pismo s govorom, i po čemu to nepismen čovjek ne može poznati kako njegov susjed govori. Uostalom, to je poznato i S. Kordić.

U argumentacijskomu krešendu u pomoć se zna prizvati i stvarnost: »stvarnost je da ne postoji kultura kao nepromjenjiva objektivna datost, nego postoji...« (str. 242); »i stvarnost i znanost dokazuju da se radi o jednom policentričnom standardnom jeziku...« (str. 379).

Kordić težinu autorima na koje se pozivlje često nastoji pridati pridjevima *zapadni* ili *međunarodni*, *svjetski*, u suprotnosti s *južnoslavenski*, *balkanski* ili *hrvatski*. S. Kordić se upinje stvoriti polariziranu sliku zapadnjačka znanost i Zapadnjaci kao naprednjaci, južnoslavenska, osobito hrvatska znanost kao nazadnjaci. Za priliku se može uzeti već pogrdni naslov poglavlja III.14. *Što zna jugoistočna Evropa o formiranju nacija*, a za bolju ilustraciju možemo navesti nešto rečenica u kojima S. Kordić izričito suprotstavlja dva bloka. Oprjeke smo istakli podcrtkivanjem: »pa kad balkanski intelektualci početkom 21. st. poistovjećuju naciju i jezik, to znači da su prespavali najmanje zadnjih pola stoljeća znanosti, otkako je takvo poistovjećivanje odbačeno u svijetu.« (str. 171); »ispitivanje genetskog porijekla ljudi potvrdilo je stajalište prihvaćeno već ranije u zapadnoevropskoj znanosti da [...] S tim ciljem se na južnoslavenskim prostorima bez ikakvih dokaza tvrdi da...« (str. 192); »znanstvene spoznaje navedene u prethodnim poglavljima kao da nisu poznate u istočnoevropskim zemljama, čak ni među tamošnjim povjesničarima i sociolozima. Kod ovih tema upadljiva je razlika između zapadnoevropskih i istočnoevropskih znanstvenika« (str. 219); »Protiv toga govori podatak da su se gosti sa Zapada oduvijek čudili iznenađujućoj uniformnosti ‘multikulture’ u Bosni« (str. 237–238); »Promatrač izvana je zapanjen, ne razlikama između Srba i Hrvata, nego...« (str. 238); »dok npr. engleska i francuska nacija pristupaju nepristrano svojoj povijesti i priznaju da su koktel naroda, dotle “nacije kod kojih se tek probudila nacionalna svijest strastveno se zanimaju za svoju povijest”.« (str. 244); »iskustvo pokazuje da su domaći [= narodi na Balkanu], [...], skloni... Nasuprot tome, iz srednjoevropskog kuta gledanja...« (str. 246); »Tako da i njemačka nacija predstavlja primjer političke nacije, kao i austrijska, britanska, španjolska, švicarska i druge zapadnoevropske nacije. Nasuprot tom političkom pojmu nacije, kod tzv. etničkog odnosno kulturološkog modela nacije država dijeli svoje građane u nacije [...]. U etničkom modelu nacije zarobljene su sve južnoslavenske države« (str. 247); »za razliku od većine domaćih znanstvenika koji su skloni prepravljati podatke iz prošlosti, inozemni znanstvenici... osim toga, inozemni znanstvenici su svjesni da...« (str. 266); »već je i u inozemstvu s podsmijehom uočeno da “vidimo ovdje (među južnoslavenskim jezikoslovcima, op. a.) ponavljajuće sukoba različitih nacionalnih polaganja prava na temelje Vukovog koncepta jezika” (str. 281); »za razliku od novih južnoslavenskih država, istinski “demokratski režimi su manje skloni pravljenju mitova jer su takvi režimi obično legitimiraniji i tolerantni prema slobodi govora”« (str. 346); »u vezi s opisivanjem jugoistočne Evrope u zapadnoevropskim zemljama zapaža se u novije vrijeme [...]« (str. 373); »zapažajući takvu ideološku zahvaćenost kroatista i drugih južnih slavista, pojedinci u međunarodnoj znanstvenoj zajednici podsjećaju na...« (str. 378).

Također i ovo: I.1. b) »...dijalektima, od kojih je jedan, kajkavski, toliko blizak slovenskom da su ga ranije promatrači izvana zamjenjivali s njim.« (str. 179., navodeći E. Kiliana). Implicira se da ako to već zapažaju izvanjski promatrači, tada u tomu mora biti i istine. Nije važno što je to bilo »ranije«, dakle prije, u doba dok znanost nije donijela svoj sud o kajkavskom.

I kada nema izričitoga suprotstavljenja na gore navedenoj osi, neprestanim ponavljanjem sveza kao *na južnoslavenskim prostorima* S. Kordić želi potencirati besputnu nazadnost domaće sredine, za razliku od napredne, slobodoumne, objektivne, čovječne zapadnjačke znanosti.

U tu se sliku uklapa činjenica da su stranci na koje se S. Kordić u svojoj knjizi pozivlje nerijetko u svojem pisanju o južnoslavenskoj problematici oholi, pa u svojoj oholosti i primitivni.

Kad govori o ljudima kojih jezične zamisli po njezinu sudu spadaju u suprotni tabor, S. Kordić se redovito služi poopćenim naljepnicama kao *kroatisti*, *lingvisti s južnoslavenskih prostora* i sl. Njihov način razmišljanja ne sreće se nigdje drugdje i karakterističan je samo za ovaj dio svijeta, usp. sintagmu »kroatistička logika« na str. 120.

Bitno je pri tomu da iza pojma *kroatisti* stoje pojedinačni hrvatski jezikoslovci s kojima se S. Kordić nije slagala i koje je vrijeđala, »polemizirala«, prije, po više časopisa. Proces uzdizanja od pojedinačnoga k općemu služi tomu da se cijela zajednica ljudi koji drže da je hrvatski poseban, samobitan jezik ozloglasi. *Kroatiste* ona nastoji prikazati kao skup umno, duševno i ćudoredno zahirjelih ljudi. U njezinoj knjizi *kroatisti* postaje upravo ritualni, magijski naziv. Kroatisti su različiti od ostalih južnoslavenskih jezikoslovaca, za koje se Kordić nikada ne služi nazivima kao *serbisti* i dr.

Evo nekoliko prilika. Usporedit će se dio iz neke od »polemika« i dio iz *Jezika i nacionalizma*. Bitni pojmovi će se podcrtati.

1) Recenzija Snježane Kordić knjige Marka Samardžije *Hrvatski kao povijesni jezik*, Književna republika, god. 5, br. 7–9 (2007.), str. 238:

»Tako im (*čitateljima*, *op. a.*) tvrdi (*M. Samardžija*, *op. a.*) da je standardni jezik "neorganski" (119). Što bi to trebalo značiti: da nije sastavljen od organske, nego od anorganske materije? Ili to treba shvatiti kao tvrdnju da standardni jezik nije dijalekt? Pa zašto to onda nije tako i rekao. Zato što bi to onda bilo lingvistički ispravno i razumljivije čitateljima. [...] Umjesto da koriste ispravne, internacionalne lingvističke termine, kroatisti umnažaju raznovrsne nazive kako bi onemogućili čitatelje da spoznaju veze.«

Knjiga Snježane Kordić *Jezik i nacionalizam*, str. 141:

»Susrećući je (*tvrdnju, op. a.*) kod kroatista, postavlja se pitanje “što bi si čovjek uopće trebao predočiti pod neorganskim ili anorganskim idiomom” (Gröschel 2009: 81). Ako “organski” znači ono što u svjetskoj lingvistici pokriva *dijalekti*, onda rečenicu *domaćih jezikoslovaca* da je standardni jezik “neorganski” treba shvatiti kao tvrdnju da standardni jezik nije dijalekt? No, zašto to nisu tako i napisali? Možda zato što bi onda bilo lingvistički ispravno, provjerljivo u priručnicima i razumljivije čitateljima. [...] Umjesto da koristi ispravne, internacionalne sociolingvističke termine, *Samardžija* umnaža raznovrsne nazive kako bi onemogućio čitatelje da spoznaju veze.«

2) Recenzija Snježane Kordić knjige Marka Samardžije *Hrvatski kao povijesni jezik*, Književna republika, god. 5, br. 7–9 (2007.), str. 242:

»O Faustu Vrančiću, koji je na prijelazu iz 16. u 17. st. objavio rječnik, *tvrdi (M. Samardžija, op. a.)* da je napisao rječnik hrvatskoga jezika. Međutim, niti Vrančić jezik naziva hrvatskim niti ga vezuje samo za ono područje koje mu *Samardžija* namjenjuje tumačenjem da znači jedino hrvatski.«

Knjiga Snježane Kordić *Jezik i nacionalizam*, str. 270:

»Npr. o Faustu Vrančiću, koji je na prijelazu iz 16. u 17. st. objavio rječnik, *kroatisti tvrde* da je napisao rječnik hrvatskoga jezika. Međutim, niti Vrančić jezik naziva hrvatskim niti ga vezuje samo za ono područje koje mu *kroatisti namjenjuju* tumačenjem da znači jedino hrvatski.«

3) Recenzija Snježane Kordić knjige Anite Peti-Stantić *Jezik naš i/ili njihov*, Književna republika, god. 7, br. 4–6 (2009.), str. 323:

»Zato *Anita Peti-Stantić* po uzoru na Brozovića *precjenjuje* ulogu “kulturno-civilizacijske terminologije” u standardnom jeziku (11), i *potcjenjuje* ulogu štokavice u standardnom jeziku kao “osnovice [...]”. *Ni Petijeva ni Brozović* nisu mjerili koliki je udio tzv. “kulturno-civilizacijske nadgradnje” naspram zajedničke štokavske “osnovice” u standardnom jeziku, [...]. No, ako je štokavica zaista “jedva relevantna” za standardni jezik, neka *Petijeva* pokuša *izbaciti* iz standardnog jezika sve što je štokavica, pa će vidjeti što će onda uopće ostati u jeziku«

Knjiga Snježane Kordić *Jezik i nacionalizam*, str. 249:

»S istim ciljem (*hrvatski jezikoslovci, op. a.*) *potcjenjuju* ulogu štokavice u standardnom jeziku nazivajući je “osnovicom”, a *precjenjuju* ulogu tzv. “kulturno-civilizacijske nadgradnje”. *Oni nisu mjerili* koliki je udio “kulturno-civilizacijske nadgradnje” naspram zajedničke štokavske “osnovice” u standardnom jeziku, [...]. No kad bi *pokušali (hrvatski filolozi, op. a.)* izbaciti iz standardnog jezika sve što je štokavica, vidjeli bi što bi onda uopće ostalo u jeziku.«

4) Recenzija Snježane Kordić knjige Anite Peti-Stantić *Jezik naš i/ili njihov*, Književna republika, god. 7, br. 4–6 (2009.), str. 326:

»[...], nije zgoroga napomenuti autorici jednu temeljnu stvar jer ona je nigdje ne spominje: kad se želi doznati da li pripadnici dviju nacija govore različitim jezicima, onda se ne istražuje njihova religijska pripadnost nego njihov jezik.«

Knjiga Snježane Kordić *Jezik i nacionalizam*, str. 241:

»[...] što kroatisti kod teme jezika prešućuju je sljedeće: kad se želi doznati da li pripadnici nekoliko nacija govore različitim jezicima, onda se ne istražuje njihova religijska pripadnost nego njihov jezik.«

Kroz cijelu se knjigu provlače jezični migovi koji su zamišljeni da kroatističko viđenje istine obezvrijede: »pokušavajući nametati riječi i oblike za standard kroatisti gube iz vida da...« (str. 36); »hrvatski jezikoslovci [...] zaboravljaju da...« (str. 89); »interesantno je da i tu neupitnu činjenicu kroatisti gube iz vida...« (str. 105); »pozivanjem (*domaći jezikoslovci*, op. J. B.) na stavove u narodu zaboravljaju da... pozivaju se na ljudska prava, zaboravljajući da...« (str. 119); »zaboravljaju (*filolozi s južnoslavenskih prostora*, op. J. B.) da...« (str. 120); »u pravljenje nacionalnog identiteta uključuju se pored političara i neki intelektualci, zaboravljajući da...« (str. 197); »hrvatski jezikoslovci [...] zaboravljaju da...« (367 str.), »lingvisti na južnoslavenskim prostorima [...] gube iz vida da...« (str. 371); »domaći jezikoslovci zaboravljaju da [...], a strani lingvisti koji od njih nekritički preuzimaju gube dragocjeni 'pogled izvana' koji nije iskrivljen nacionalizmom« (str. 373); »neki znanstvenici [...] pri tom zaboravljaju da...« (str. 374).

Kroatisti su, dakle, prignuti zaboravljivosti i gubljenju iz vida. Tko zaboravlja, taj je jednom prije morao i znati. Gledajući u lice argumentima, kroatisti su primorani ispovjediti da su u krivu: »o međusobnoj razumljivosti priznaju čak i ikone današnje jezične politike u Hrvatskoj, npr. Brozović (2005: 14), da...« (str. 101).

No to ne će ići lako, zato su tu S. Kordić i autori kojima brani svoje teze. Oni su strogi, ali pravedni, kroatiste opominju, upozoruju: »zato Schubert (1997: 90-91) kritički podsjeća da...« (str. 43); »Czerwiński (2005: 65) podsjeća da...« (str. 43); »Anić upozorava puriste u Hrvatskoj da...« (str. 45); »o istoj temi Mørk (2003: 183) podjednako napominje da...« (str. 104); »neupućeni misle da je [...]. Potrebno je stoga podsjetiti da...« (str. 111); »Jacobsen (2006: 319) podsjeća kako...« (str. 121); »Kod teme ljudskih prava potrebno je podsjetiti da...« (str. 121); »Mørk (2002) podsjeća u predgovoru *Serbokroatsk grammatik* da...« (str. 131); »analizirajući jezičnu situaciju u Jugoslaviji Gröschel (2009: 40-41) za usporedbu podsjeća da... također napominje da...« (str. 298);

»usput rečeno, (za razliku od kroatista, op. a.) o hiljadi Pohl (1998: 12) napominje da...« (str. 315); »toliko je neugodno kad nas (Hrvate, op. a.) netko podsjeti da...« (str. 351); »s obzirom da kroatisti šire strah da će Hrvatska izgubiti državnost i nacionalni identitet ako hrvatsko ime ne bude naziv zasebnog službenog jezika u EU, može se podsjetiti da...« (str. 353); »u ovome kontekstu može se usput podsjetiti da...« (str. 354); »s obzirom na stanje u medijima (koji prikazuju južnoslavenski sukob u inozemstvu kao napadaj jedne strane na drugu, op. J. B.), pojedini autori upozoravaju da...« (str. 361); »kad se njihovo (vrijednosti, op. J. B.) usađivanje odvija pod izlikom “izgradnje ponosa na vlastitu (hrvatsku, op. J. B.) naciju”, potrebno je podsjetiti da...« (str. 364); »s obzirom na takvu situaciju školstva u Hrvatskoj, potrebno je (hrvatske, op. J. B.) političare podsjetiti na...« (str. 365); »zapažajući takvu ideološku zahvaćenost kroatista i drugih južnih slavista, pojedinci u međunarodnoj znanstvenoj zajednici podsjećaju na... podsjećaju da...« (str. 378).

U knjizi se S. Kordić služi nizom lukavština kojima hoće pojačati vrijednost autora koje citira. Glavne su:

1.a) Služenje množinom kada je riječ o jednomu. Time nastoji stvoriti privid da neka teza nije teza jednoga autora, nego više njih ili cijele znanstvene zajednice. Npr.:

1.a)aa) »inozemni autori zapažaju da...« (str. 89) – navodi se jedan autor.

1.a)bb) »istraživači su utvrdili da...« (str. 345) – navodi se jedan autor.

1.a)cc) »lingvisti znaju da...« (str. 87) – poziva se na jednoga autora.

Primjeri ove skupine odgovaraju primjerima sljedeće skupine, broj 2., ova-ko 1.a)aa) je analogan 2.b)aa), 1.a)bb) je analogan 2.b)bb), 1.a)cc) je analogan 2.b)cc). Strategija opisana u skupini 1. i strategija opisana u skupini 2. stoje u uskoj vezi.

Nemaju analogije u skupini 2. ovakvi primjeri: »brojni inozemni lingvisti već su pisali o...« (str. 117) – navodi se jedan autor; »znanstvenici, nadalje, ističu da...« (str. 198) – navode se četiri urednika u naslovu jednoga zbornika; »osim toga, inozemni znanstvenici su svjesni da...« (str. 266) – navodi se jedan autor.

1.b) Kao u 1.a), ali se fokus s autora prebacuje na »istraživanja«, »ispitivanja«, »proučavanja«, »analize«, »rezultate analiza« i sl. Dakle, autori se oneosobljuju da bi se čisto manipulativno pojačao dojam znanstvenosti, hladne objektivnosti.

Npr.: »istraživanja moralne panike pokazuju da...« (str. 28) – navodi se jedno istraživanje; »ispitivanja izvornih govornika pokazuju da... ustanovljeno je da...« (str. 44) – navodi se jedno ispitivanje; »istraživanja za razdoblje od 1985.

do 1997. pokazuju da...« (str. 45) – navodi se jedno istraživanje; »istraživanja pokazuju da...« (str. 56) – navodi se jedno istraživanje; »i rezultati istraživanja pomoću nove metode – ispitivanjem ljudskih gena – potvrđuju da... navedeni rezultati potvrđuju da...« (str. 190) – navodi se jedno ispitivanje; »navedeni rezultati potvrđuju da...« (str. 191) – navode se rezultati jednoga istraživanja, a ne navodi se čiju tezu potvrđuju; »istraživanja pokazuju da...« (str. 195) – navodi se jedno istraživanje; »budući da istraživanja pokazuju da...« – navodi se jedno istraživanje (str. 196); »ispitivanja su pokazala da...« (str. 197) – navodi se jedno ispitivanje; potrebno je stoga istaknuti da proučavanja naroda iz prošlosti pokazuju da...« (str. 228) – ne navodi se nijedno proučavanje; »rezultati istraživanja, naime, dokazuju da..., dokazano je, naime, da...« (str. 241) – navodi se jedan autor; »noviji istraživački radovi ukazuju na...« (str. 343) – navodi se (možebitno) jedno istraživanje; »istraživanja pokazuju da...« (str. 363) – navodi se jedno istraživanje; »analize pokazuju da« (str. 364) – navodi se jedna analiza; »analizirane diskusije na temu jezika također su pokazale da...« (str. 370) – ova je rečenica citat Czerwiñskija, a Kordić ne navodi niti jednu analizu.

1.c) Slično i ovo: »uslijed mnoštva dokaza, ...« (str. 183) – ne navodi niti jedan dokaz; »budući da tu tezu podupiru brojni dokazi, postalo je...« (str. 197–198) – ne navodi se niti jedan dokaz.

2. Služenje povratnim pasivom ili pravim pasivom. Pasiv ima dvojaku ulogu:

2.a) Povratni pasiv ima zadatak da oneosobi i posvevremeni događaje koji se inače mogu, a u znanstvenomu načinu i moraju pripisati određenim osobama i vremenu. Usput se ukazuje i mogućnost manipuliranja brojevima.

Npr.: »ponekad se na južnoslavenskim prostorima čuje tvrdnja da...« (str. 99) – navodi jedan prigodak toga; »ponekad se čuje tvrdnja da...« (str. 107) – navodi jedan prigodak toga; »na južnoslavenskim prostorima pojavljuje se tvrdnja da je lingvistici suprotstavljena sociolingvistika.« (str. 109) – ne navodi se tko tvrdi; »s tim ciljem se na južnoslavenskim prostorima tvrdi da...« (str. 192) – ne navodi se tko tvrdi.

2.b) S druge strane, služeći se pasivom S. Kordić nastoji stvoriti privid da je teza toliko opća i po sebi razumljiva da je postala sama od sebe, da joj i ne treba tvorac. Uz to, pasivom hoće stvoriti privid stanovitosti, stalnosti teze koju zastupa. Glagole u takvim rečenicama valja doživjeti više kao stativne nego pasivne – teza se toliko ustanovila na svojem mjestu u znanosti da je nitko više ne može oboriti.

Rijetko su to općeprihvaćene istine, npr. da je jezik sredstvo općenja ili da se proces postajanja nacija začinje istom nakon Francuske revolucije. Mnogo češće su to istine koje u znanosti još uvijek izazivlju otpor. Primjeri:

2.b)aa) »uočava se da...« (str. 35) – navodi se jedan autor; »vidljivo je da...« (str. 44) – navodi se jedan autor; »npr. uočljivo je da...« (str. 45) – navodi se jedan autor; »tako se i u našem slučaju zapaža da...« (str. 46) – navodi se jedan autor; »zapaženo je da...« (str. 84) – navodi se jedan autor; »navedena pojava zapažena je u novonastalim južnoslavenskim državama« (str. 114) – navodi dva autora; »o domaćim jezikoslovcima uočeno je da se ponašaju...« (str. 119) – navodi se jedan autor; »već početkom 80-ih godina pri uspoređivanju istočne i zapadne Evrope uočeno je o nacionalizmu u istočnoj da...« (str. 224) – navodi se jedan autor; »takav neiskren odnos prema povijesti uočen je još prije pola stoljeća...« (str. 244) – navodi se jedan autor; »već je i u inozemstvu s podsmijehom uočeno da...« (str. 281) – navodi se jedan autor; »zapaženo je da...« (str. 351) – navodi se jedan autor; »kod lingvista na južnoslavenskim prostorima zapaža se zadnjih dvadesetak godina toliko izrazit trend...« (str. 366) – ne navodi se autor; »zapaža se kod te teme [...] da lingvisti na južnoslavenskim prostorima imaju...« (str. 371) – navodi se jedan autor; »krajem 80-ih godina zapaženo je da... također je zapaženo da...« – navodi se jedan autor; »u vezi s opisivanjem jugoistočne Evrope u zapadnoevropskim zemljama zapaža se u novije vrijeme da...« (str. 373) – navodi se jedan autor.

2.b)bb) »nakon tog razdoblja se već 60-ih godina u Njemačkoj konstatira da...« (str. 15) – navodi se jedan autor; »utvrđeno je da...« (str. 51) – navodi se jedan autor; »u istraživanjima “je utvrđeno da...”« (str. 334) – navodi se jedan autor; »utvrđeno je da...« (str. 337) – navodi se jedan autor; »utvrđeno je da...« (str. 346) – navodi se jedan autor; »utvrđeno je da...« (str. 368) – navodi se jedan autor;

2.b)cc) »općepoznato je da...« (str. 37) – poziva se na jednoga autora; »iako je poznato da...« (str. 48) – poziva se na jednoga autora; »poznato je da...« (str. 58) – poziva se na jednoga autora; »poznato je, naime, da...« (str. 115) – ne navodi se autor; »u germanistici je poznato da...« (str. 145) – poziva se na jednoga autora; »barem pola stoljeća je poznato da...« (str. 180) – poziva se na jednoga autora; »poznato je već barem pola stoljeća da...« (str. 190) – poziva se na jednoga autora; »s tom činjenicom, poznatom nepristranim povjesničarima, nacionalist nije u stanju suočiti se« (str. 224) – ne navodi se autor; »znanstvenicima je poznato da...« (str. 226) – poziva se na dva autora; »međutim, već unazad pola stoljeća je poznato da...« (str. 232) – poziva se na jednoga autora; »uostalom, poznato je da...« (str. 269) – poziva se na jednoga autora; »to ne iznenađuje jer poznato je da... također je poznato da...« (str. 299) – poziva se na jednoga autora; »poznato je da...« (str. 327) – poziva se na jednoga autora; »jer poznato je da...« (str. 335) – poziva se na jednoga autora; »poznato je da...« (str. 336) – poziva se na jednoga autora; »poznato je da...« (str. 350) – poziva se na

jednoga autora; »poznato je da...« (str. 356) – poziva se na dva autora; »poznato je da...« (str. 359) – poziva se na jednoga autora; »poznato je da...« (str. 363) – poziva se na jednoga autora; »iako je najmanje pola stoljeća dobro poznato da...« (str. 369) – ne navodi se autor; »pogotovo što se zna da današnju ispolitiziranost i izolacionističke aktivnosti koje ona uzrokuje lingvistički leksikon definira...« (str. 372) – ne navodi se autor; »poznato je da...« (str. 377) – ne navodi se autor;

2.b)dd) »u znanosti je zato općeprihvaćeno shvaćanje naroda i nacije kao konstrukcije...« (str. 182) – navodi tri autora; »usvojeno je među znanstvenicima već desetljećima da...« (str. 196) – navodi se jedan autor koji sâm navodi još jednoga autora.

2.b)ee) »uslijed toga se smatra da...« (str. 84) – navodi se jedan autor.

2.b)ff) Glagol nije u pasivu, ali pasivizira. U primjeru se može pretumačiti kao *kritizira se*: »s obzirom na te spoznaje, nailazi na kritiku kad predstavnici južnoslavenskih nacionalnih filologija pišu kao da današnji narodi postoje od davnina« (str. 229) – navodi se jedan autor.

3. Korištenje sveza riječi kao *analiza pokazuje* umjesto *jedna analiza pokazuje*, *analiza koju je proveo X pokazuje* ili sl. Takva sveza sugerira da je riječ o jedinjoj mogućoj analizi koje su rezultati stanoviti i nepobitni, što bi se u germanskim jezicima obilježilo određenim članom. Još jedan primjer, podcrtan, sa str. 120: »današnja nastojanja da se srpskohrvatski podijeli na više jezika navedena su u internacionalnom jezičnom leksikonu kao aktualni primjer jezičnog šovinizma«, gdje je riječ o jednomu leksikonu, njemačke izdavačke kuće Metzler. Kako to Kordić frazira, reklo bi se da je riječ o magistralnom međunarodnom jezičnom leksikonu. Npr.:

– »vrijeme jezičnog purizma u Njemačkoj od početka 30-ih do početka 40-ih nazvano je u lingvističkoj analizi...« (str. 15); »analiza pokazuje da...« (str. 21), »ispitivanje genetskog porijekla ljudi potvrdilo je stajalište prihvaćeno već ranije u zapadnoevropskoj znanosti da...« (str. 192); »a istraživanje nacističke kulturne politike pokazuje da...« (str. 193), »analiza zemljopisnih karata iz 19. st. koje su pravili geografi u službi Bečke Monarhije pokazuje da...« (str. 230).

4. Korištenje sveze riječi kao *uvid pokazuje*. Uvid razumijeva da je onaj koji uviđa proradio određen broj teza i autora koji te teze zastupaju da bi došao do zaključka.

U Snježane Kordić nije tako: »uvid u više definicija purizma pokazuje da...« (str. 52) – navodi se jedan autor; »uvid u stavove profesionalnih lingvista prema purizmu daje jednoznačan rezultat: "...»« (str. 56) – navodi se jedan autor; »kro-

atisti i drugi južnoslavenski filolozi tvrde da se u njihovom slučaju ne radi o jezičnoj situaciji koja nije usporediva ni s jednom drugom na svijetu (Tafra/Košutar 2008: 200). Međutim, uvid u svjetsku literaturu o policentričnim jezicima pokazuje da standardni jezik Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca predstavlja primjer policentričnoga jezika zajedno s nizom drugih takvih jezika u svijetu te da se stoga uopće ne radi o nekakvoj posebnoj jezičnoj situaciji« (str. 149–150) – ne navodi se autor; »...znanstveni uvid u njih (*nacije, op. a.*), koji pokazuje da...« (str. 171) – ne navodi se autor; »uvid u period do 19. stoljeća pokazuje da...« (str. 263) – navodi se jedan autor; »uvid u oznake za jezik koje su se od 16. do 19. stoljeća koristile na južnoslavenskim prostorima pokazuje da...« (str. 271) – navodi se jedan autor; za »uvid u publikacije najprominentnijih hrvatskih jezikoslovaca pokazuje, nažalost, da...« (str. 366) – ne navodi se autor; »uvid u Katičićeva nastojanja da se ideologija što više širi pokazuje da...« (str. 376) – navodi se jedan autor.

Inačica uvida je pogled: »kad se pogleda npr. jezik u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, neosporno je da...« (str. 97) – navodi se jedan autor.

Sličan štos se može raspoznati kada S. Kordić poopćuje sudove autora koje navodi. Autori se tu služe određenim jezičnim sredstvima kojima ograničuju vrijednost svojih sudova, npr. prilogom *često*, preko kojih S. Kordić prelazi kao da ih nema, npr.: »Nadalje, purizam nije znak civilizacije, ili jezične kulture koju mu pripisuju kroatisti (npr. Turk/Opašić 2008: 85), naprotiv, “purizam često funkcionira kao simbolizacija nacionalizma”« (str. 24). S. Kordić navodi G. Thomasa. Od nečega što je u Thomasa često simbolizacija nacionalizma, purizam u S. Kordić postaje apsolutna simbolizacija nacionalizma. Ili ovakva logička manipulacija: »na južnoslavenskim prostorima se tvrdi da nacionalni identitet ovisi o jeziku. Ali to nije točno: nacionalni identitet ne mora ovisiti o jeziku, kako zorno pokazuje austrijski primjer...« (str. 177). Prvo veli da nije točno, onda da identitet ne mora ovisiti. »Ne mora ovisiti«, a ne »ne može ovisiti« ili »ne ovisi«. Dakle, ima slučajeva kada nacionalni identitet ovisi o jeziku, a to upravo može biti slučaj hrvatskoga, srpskoga i dr.

U svoje izlaganje S. Kordić unosi subjekta koji u knjizi živi buran duševni život: čudi se, iznenađuje, brine i sl. Sintaktično lice toga je neosobni glagol. Bez teškoće se može zaključiti da je subjekt autorica sama:

– »ne čudi što...« (str. 39); »uslijed konstrukcijske prirode nacionalnog identiteta ne iznenađuje što...« (str. 198); »suprotstavljenost demokraciji ne iznenađuje ako se zna da...« (str. 217); »to ne iznenađuje jer poznato je da...« (str. 299); »uslijed toga ne čudi ni sljedeće svojstvo...« (str. 300); »s obzirom na sve ovo ne iznenađuje što...« (str. 302); »količina mitova na južnoslavenskim prostori-

ma ne iznenađuje« (str. 345); »budući da grupu povezuje neprijateljstvo prema onome koga se označilo kao “drugog”, ne čudi što se na južnoslavenskim prostorima neprijateljstvo brižljivo uzgaja« (str. 351); »ne čudi stoga što...« (str. 356); »kombinacija (*hrvatskog, op. J. B.*) jezičnog nacionalizma i populizma ne iznenađuje jer...« (str. 368);

– »utoliko više zabrinjava što na čelu purističke jezične politike u Hrvatskoj stoje baš tamošnji lingvisti« (str. 51);

– »nastaje utisak da izrazi poput “organski” na južnoslavenskim prostorima služe za zamagljivanje činjenica...« (str. 141).

Komu upadaju u oči stvari u ovim rečenicama:

– »danas se ponovo vidi da... iznova se uočava kako...« (str. 193) – ne navodi se komu; »već niz godina upada u oči da...« (str. 201) – ne navodi komu; »kod ovih tema upadljiva je razlika između zapadnoevropskih i istočnoevropskih znanstvenika« (str. 219) – navodi se samo jedan autor kojemu je to upadljivo; »upada u oči kod jezičnog razgraničavanja da...« (str. 359) – ne navodi se komu.

Tko čuti potrebu u ovim rečenicama:

– »neupućeni misle da je [...] Potrebno je stoga podsjetiti da...« (str. 111); »Kod teme ljudskih prava potrebno je podsjetiti da...« (str. 121); »zato je potrebno...« (str. 226); »suočen s gore navedenim spoznajama domaći čitatelj će možda uzvratiti da... potrebno je stoga istaknuti da...« (str. 228); »kad se njihovo (*vrijednosti, op. J. B.*) usađivanje odvija pod izlikom “izgradnje ponosa na vlastitu (*hrvatsku, op. J. B.*) naciju”, potrebno je podsjetiti da...« (str. 364);

II.3. Jezik iste knjige:

Jezik kojim piše S. Kordić je hrvatski, a kad bi se išlo po njezinu, hrvatska inačica srpskohrvatskoga jezika. Uzme li se u obzir da su obje inačice ravnopravne (odjeljak II.8.), a uz to da je S. Kordić rođena i obrazovana u Hrvatskoj kao jezičar, ne mogu naći razloga zašto se toliko naslanja na srpski, dot. na srpsku inačicu »srpskohrvatskoga«. Konkretno, zašto se na leksičkoj razini služi bjelodano srpskim riječima kao *prevazići, ličiti, hvalisati se, nesrazmjeran, nesalomljiv, pačeništvo, naročito*, morfološkim srbizmom (-)dobijati, sintaktičkim srbizmom popularno zvanim dalikanje itd. Zašto rabi srpske oblike međunarodnih imena, u nje je beziznimno *Evropa*, a u frazi »postati od Pavla Savle« srpski oblik imena *Savle*, a onda vjerojatno i *Pavle*, umjesto hrvatskih štokavskih *Pavao* i *Savao*.

Nema razloga ne vjerovati da se Englezi ne služe američkim inačicama kad govore s Englezima, niti Amerikanci engleskima kad govore s Amerikancima. Isto tako ni Nijemci austrijskima, niti Austrijanci njemačkima itd. Zašto se onda S. Kordić služi srpskima?

Još jedna takva crta jest služenje glagolom *praviti* ‘raditi, stvarati’. Razlozi za njegovo iznimno često ukazivanje u knjizi nisu samo jezični, nego i ideološki. U zbilji od koje piše S. Kordić *prave* se najčešće nacije, ali još i mnoštvo drugih stvari, npr. komunikacijski problemi (str. 35), euforija oko proglašivanja jezika ustavnim (str. 114), lažna panika da će propasti nacija i država ako se ustavom ne proglasi službeni jezik pod imenom dotične nacije odnosno države, i to s pomoću medija (str. 114), samostalne države (str. 169), politička kriza koja vodi u rat (str. 363), novi program hrvatske nastave, i to tako da usađuje krut sistem vrijednosti, a ne nezavisno razmišljanje (str. 364), jezične ideologije (str. 376) itd. Agensi *pravljenja* su bića kao vladajuće elite, nacionalne političke elite, filologija u službi politike i sl. Uglavnom, vlastodršci *prave* neko djelo kojim kane prehiniti i podložiti puk, a sebe utvrditi u vlasti. Bitno je da *pravljenje* uvijek izlazi iz središta moći, a nije spontan povijesni proces. Svakako, u služenju tim glagolom osobitim za istočniji dio štokavštine S. Kordić debelo pretjeruje, mećući ga u kontekste u kojima bi semantički naravniji i ideološki neutralniji bio *stvarati*, pa i *činiti*. Prikladnije hrvatskomu jeziku bilo bi pak *praviti* zamijeniti s *raditi*.

U svojoj knjizi S. Kordić ne daje na znanje drži li da su hrvatska i srpska inačica srpskohrvatskoga razlučena i samosvojna bivstva s vlastitim osobinama, tzv. pokrajinske ili mnogosredišne inačice, ili pak drži da je opna među njima posve propusna i da oblici unutar inačica mogu kolati. Ako se određuje za prvo, zašto onda potrebuje srpske oblike, ako se određuje za drugo, koji je onda smisao mnogosredišnosti?

II.4. Teze knjige:

S. Kordić si je ovom knjigom zadala dva glavna cilja. Prvi cilj je očigledan, drugi je manje očigledan; drugi cilj je put kojim se dostiže prvi.

1. Prvi cilj je dokazati da hrvatski (i srpski, muslimanski, crnogorski) jezik ne može opstojati kao poseban jezik, nego da je dio većega skupa. Skup bi se zvao srpskohrvatski jezik, a bio bi to policentrični standardni jezik s četirima pokrajinskim inačicama, hrvatskom, srpskom, muslimanskom i crnogorskom.

2. Drugi cilj knjige je, novinarskim rječnikom rečeno, mnogo kontroverzniji: da bi razgradila pojam hrvatskoga jezika, S. Kordić nastoji razgraditi pojam

hrvatske nacije. Nastoji pokazati da je hrvatska nacija puki konstrukt, pa da je takav i jezik te nacije.

Knjiga *Jezik i nacionalizam* naređena je u tri poglavlja, *Jezični purizam*, *Policentrični standardni jezik*, *Nacija, identitet, kultura, povijest*. O prvomu cilju S. Kordić radi u drugomu poglavlju (*Policentrični standardni jezik*), a o drugomu u trećemu poglavlju (*Nacija, identitet, kultura, povijest*). Prvo, najkraće, poglavlje, *Jezični purizam*, donekle ispada iz nacрта rečenih dvaju ciljeva i dvaju poglavlja, pa zato za cjelinu nije bitno.

Cilj 1.

Teza 1.a): hrvatski nije samostalan jezik:

Stavljati posebnost hrvatskoga jezika kao jezika pod povećalo znanstveno je zakonito. Posebnost se svakoga jezika može znanstveno iskušavati. S. Kordić hrvatski iskušava prema stanovitom broju kriterija ne bi li utvrdila je li on poseban jezik ili nije. Kriteriji se obilježuju rimskim brojkama.

I. Svakako su najutemeljenija tri (socio)lingvistička kriterija izložena u poglavlju knjige II.9.: a) tipološki, b) komunikativni i c) genetski kriterij. S. Kordić zaključuje da je standardni jezik Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca isti po svakomu od tih kriterija. Primjena tih kriterija na hrvatski standardni jezik nije novina Snježane Kordić, činio je to još npr. D. Škiljan.

Na drugomu mjestu u knjizi (str. 240) S. Kordić istraživanje odnosa kojih dvaju jezika kao jezikoslovni zadatak određuje ovako: »to (*istraživati jezik, op. a.*) znači da se istražuje koliki je udio istoga naspram različitoga u jeziku i koliki je postotak međusobne razumljivosti«. To se može svesti na gornje.

II. Drugi korpus jezikoslovnih dokaza kojima S. Kordić hoće dokazati zbiljnost srpskohrvatskoga jezika, tj. neopstojanje hrvatskoga i ostalih triju jezika čine raznovrsne situacije na pravcu narodnost – jezik u kojima se mogu naći razni jezici iz drugih dijelova svijeta. Unutar toga korpusa mogu se razlučiti:

II.1. Jezici koji svjedoče o nepoklapanju na pravcu nacija – jezik. O tomu nepoklapanju ona govori posebno u odsječku knjige III.1., ali ih se sustavno dotiče po cijeloj knjizi. Fenomen ima dvije inačice, a) jedna nacija govori većim brojem jezika i b) više nacija govori jedan jezik. S. Kordić se služi ovim nacijama i jezicima:

a) Jedna nacija govori većim brojem jezika:

a)aa) Švicarci – govore njemački, talijanski, francuski, retoromanski.

b) Više nacija govori jedan jezik:

- b)aa) Amerikanci, Kanađani, Australci i dr. – govore engleski;
- b)bb) Španjolci i većina južnoameričkih nacija – govore španjolski;
- b)cc) Portugalci i Brazilci – govore portugalski;
- b)dd) Nijemci, Austrijanci, 64% Švicaraca – govore njemački;
- b)ee) Nizozemci i »Flamanci« – govore nizozemski;
- b)ff) Indonežani, Malezijci, Brunejci i Singapurci – govore malajski.

II.2. Pojedine analogije s jezicima iz drugih dijelova svijeta kojih bi odnos po mišljenju S. Kordić odgovarao odnosu hrvatskoga i srpskoga:

- a) danski : norveški = srpski : hrvatski (odjeljak II.11.)
- b) hindski : urdski = srpski : hrvatski (odjeljak II.5., str. 278).

II.3. u poglavlju knjige II.11., str. 129., S. Kordić navodi jezike koji bi po njezinu mišljenju odgovarali nazivu *srpskohrvatski*. To su *karačajevskobalkarski*, *afarosahoški*, *achêoguayakijski*, *damaraonamaski*, *arifamaominafiaski*, *burjatomongolski*, *jugambéhobundžalunski*, *nilskonubijski*, *pasamakodijsko-malisetski* jezici.

Komentar uz tezu 1.a):

Dosta je uzeti samo rečenicu kao »[...]/ pa se radi o policentričnom standardnom jeziku kakav je engleski, njemački, srpskohrvatski« (str. 78) da bi se vidjelo da teorija nije dobra. U očii, naime, upada razlika među jezicima s jednočlanim imenom kao engleski i njemački, uz njih i svi ostali u toj skupini, i osamljenim jezikom dvočlana imena, tzv. srpskohrvatskim.

Razmotre li se jezici popisani u skupini II.1. jedan po jedan, dođe se do zaključka da se njihovi odnosi ne mogu primijeniti na odnose u kojima je hrvatski sa srpskim:

– U jezicima pod II.1.b) valja odmah zabaciti situacije b)aa), b)bb) i b)cc), one u kojima se nahode engleski, španjolski i portugalski jezik. Matične nacije kao kolonijalne velesile porodile su ostale istojezične nacije. Englezi, Španjolci dot. Portugalci su matične narodnosti koje svojim osvajanjem i naseljivanjem Novoga svijeta zametoše nove narodnosti, koje će se kao takve početi oblikovati i osamostaljavati u procesu dekolonizacije. Identificirati taj odnos s odnosom u koji bi ulazile hrvatska, srpska, muslimanska ili bošnjačka i crnogorska narodnost jest htjeti da je jedna ili više tih narodnosti postala kao kolonija neke druge od tih narodnosti. Npr. da je hrvatska nacija postala kao srpska kolonija koja se poslije osamostalila.

Zato ne vrijede mnoga prisposodbljanja S. Kordić ili znanstvenika koje ona navodi. Npr. Gröschelov navod sa str. 93., u kojemu se on obračunava s Brozo-

višeim stavkom da se proces standardizacije u Hrvatā razvijao drugačije i nezavisno od procesa standardizacije u Srba, pa da zato ne može biti riječi o policentričnomu jeziku: »Međutim, u internacionalnoj usporedbi je taj argument neodrživ: kodificiranje norme se kod latinskoameričkih varijanti španjolskog i portugalskog rano odvojilo od evropskog polaznog idioma, pogotovo što se tiče leksika, a ipak se zbog toga u romanistici ne govori o nekom argentinskom ili brazilskom "jeziku".« Ključan je tu glagol »odvojilo«, jer su se latinskoameričke naseobine doisto odvojile od španjolske matice, dok u Hrvatā i Srbā nije bilo nikakva odvajanja, osim ako se opet ne implicira da su se Hrvati odvojili od Srba, pa da se tu ima tražiti i začetak njihove inačice standardnoga »srpskohrvatskoga«.

– Situacija u kojoj je njemački jezik, II.1.b)dd), nešto je složenija. Njemačka narodnost i njemački jezik stoje u sredini daleko najbrojniji, a na okrajcima se iz nje protežu njezini odvjetei, brojem mnogostruko manji: Austrijanci, Lihtenštajnci, njemački govoreći Švicarci, njemački govoreći Francuzi, njemački govoreći Luksemburžani i njemački govoreći Belgijanci.

Svi oni svoj jezik zovu njemački. Za razliku od njih, govornici jednoga od triju bivših »srpskohrvatskih« jezika, npr. hrvatskoga, bosankomuslimanskoga ili bošnjačkoga i crnogorskoga ne zovu svoje jezike imenom četvrtoga, npr. srpskoga (a da se pri tomu nisu odrodili).

Okrajine nijemstva su se od središnjice odvajale u raznim okolnostima i u raznoj mjeri. Debelo najproblematičniji su Austrijanci, koje S. Kordić u knjizi rada prizivlje kao primjer za policentričnost jednoga jezika. Oni su se od njemačkoga narodnosnoga čučenja stali odvajati istom nakon 1918., a već 1938. su doživjeli regres, pošto je najpoznatiji sin austronjemačkoga naroda priključio svoju rodnu zemlju »matici«. Lihtenštajnci su do Prvoga svjetskoga rata bili navezani na Austriju. Druga ispostava austrijskoga njemačkoga jest Južni Tirolo u Italiji, gdje služi kao suslužbeni jezik. Francuski njemački je u Alsaceu i Lorrainei samo razgovorni jezik, kao i svi drugi jezici u Francuskoj izim francuskoga. Dobro se odmakao na putu k izumiranju. Belgijski njemački se ponajviše govori u kraju Belgije koji je Versailleskim ugovorom oduzet Njemačkoj, analogno situaciji u kojoj se poslije istoga rata našao Južni Tirolo. U Luksemburgu su pak službena dva njemačka jezika, standardni njemački njemački, koji se u Luksemburgu i zove njemački, i mjesni njemački uzdignut u stališ službenoga jezika, koji se u Luksemburgu zove luksemburški. U Njemačkoj taj dijalekt njemačkoga nema poseban stališ niti posebno ime, osim kao dijalekt.

U sliku se još uklapa nizozemski, koji se je od nijemstva počeo odvajati mnogo ranije od ostalih, pa je zadobio i vlastito ime.

Dakle, ključan je pojam nijemstva, ne u današnjemu znamenovanju riječi, nego šire. Nijemci su isprva bili svi koji su nosili zapadnofranačko ime **Peodisk* ‘narodni’, a to će reći svi kontinentalni Zapadni Germani. Isprva to ime nošahu francuski Germani da bi se razlikovali od susjednih nenarodnih elemenata, koji govorahu romanski ili vlaški (**walhisk*). Poslije se ime raširilo na sve kontinentalne zapadne Germane. S romantizmom i onarodnošćivanjem većina je tih Germana obuhvaćena njemačkim narodnosnim imenom u suvremenom opsegu, ali ne svi. Neke od okrajina su se odvojile, svaka, kako je rečeno, u različitim uvjetima. Za pitanje jezika i narodnosti osobito su relevantni Nizozemci, a za njima i Švicarci njemačkoga jezika. Ostali su u tomu pogledu manje ili više nebitni.

Prilikovati situaciju u kojoj se nahode Hrvati i Srbi situaciji koju je u povijesti prošlo nijemstvo u širem znamenovanju jest držati da je među južnoslavenskim narodima bio jedan glavni, koji je bio i nositelj imena, i da su se tijekom povijesti okrajine od njega odvajale u različitim okolnostima. Slikovito: glavni narod su oduvijek bili Srbi, a Hrvati su se od matice odvojili podgovaranjem rimskoga pape, Muslimani mnogo poslije poturčivanjem, a Crnogorci gledaju hoće li se ili ne će iskrasti iz bratskoga zagrljaja.

– Situacija u kojoj Nizozemci i jedan dio Belgijanaca govore nizozemski, II.1.b)ee) u popisu. Opet jednočlano ime jezika za dvije narodnosti. Nizozemci i Belgijanci su pošli svaki svojim putem kad se 1581. Republika Sedmerih Ujedinjenih Nizozemskih odvojila od ostatka Sedamnaest Pokrajina, koji je ostao pod habsburškom krunom. Ostatak se poslije nazvao Španjolska Nizozemska, zatim Austrijska Nizozemska, da bi istom u 19. st. dobio ime Belgija. Dakle, opet se srećemo s jedinstvenim nizozemskim imenom koje su povijesne okolnosti razlučile.

– Indonežani, Malezijci, Brunejci i dio Singapuraca govore malajski. Malajski je u Indoneziji od osamostaljenja 1945. ponio ime indonezijski, u Maleziji malezijski od 1957. I indonezijski i malezijski standard uzimlju za svoju osnovicu isti dijalekt malajskoga, dijalekt johorskoga sultanata. Johorski sultanat skončaše i podijeliše Nizozemci i Englezi. Današnja država Indonezija je slijednica Nizozemskih Istočnih Indija, a Malezija Britanske Malaje. Sve u svemu, razlika među indonezijskim i malezijskim jezikom posljedica je kolonijalističkoga cijepanja jednoga dijalekta jednoga jezika. Veze s odnosom hrvatskoga i srpskoga nema.

– Prispodobljavajući dansko-norveški (II.2.a) srpskohrvatskomu S. Kordić hotice ili nehotice zanemaruje činjenicu da je dansko-norveški jezik viših staleža Norvežana koji su danski poprimili u vrijeme dok je Norveška bila ujedinje-

na s Danskom, u kojem jedinstvu je politička i gospodarska moć bila na strani Danaca. Izvođeci dosljedno, analogija *dansko-norveški* : *srpskohrvatski* može se protumačiti kao da je srpskohrvatski jezik koji su viši staleži Hrvata poprimili od Srba dok su Hrvati bili ujedinjeni s Srbima u jedinstvu u kojemu je moć bila na srpskoj strani.

– Pri prisposobljavanju odnosa uruskoga i hinduskoga odnosu hrvatskoga i srpskoga glavna je poteškoća što su se uruski i hinduski ustanovili kao razlučeni jezici upravo u doba kad su se ustanovljivale indijska i pakistanska narodnost kao dvije različite narodnosti, a to je poslije 1947. Dotada uruski i hinduski nisu bili razlučeni. Uruski, uz to, nije domorodni pakistanski jezik, nego su ga u Pakistan sa sobom donijele muslimanske izbjeglice iz Indije. Hrvati i Srbi su se odijelili kojih tisuću godina prije.

Također, hinduski i uruski nisu materinski jezici odjelitih i zaokruženih narodnosti »Urdana« i »Hindana«, za razliku od hrvatskoga i srpskoga.

– Što se tiče niza opskurnih jezika uzetoga iz jezikoslovnoga leksikona koji po mišljenju S. Kordić odgovaraju dvočlanomu nazivu »srpskohrvatski«, prvo vrijedi napomenuti da se u govornikā tih jezika teško može govoriti o narodnostima u istomu znamenovanju kao kod Hrvatā i Srbā. Riječ je o nedostatno proučenim jezicima iz raznih krajeva svijeta. Zatim valja pobliže promotriti svaki od njih.

Ono što S. Kordić navodi kao *afarosahoški* jezik referentni međumrežni *site* Ethnologue.com navodi kao podskupina *Saho-Afar* istočnokušitske skupine jezika. Podskupina *Saho-Afar* uzdrži dva jezika, *Saho* i *Afar*. Pod *Afar* se može naći da je *related to Saho*. Dakle, riječ je o dvama različitim jezicima.

Ono što S. Kordić navodi kao *achêoguayakijski* jezik referentni međumrežni *site* Ethnologue.com navodi kao jezik *Aché*, kojega se zove među ostalim i *Guaiacui*, *Guayakí*, *Guayaki-Ache*. Dakle, jedan jezik.

Ono što S. Kordić navodi kao *damaraonamaski* jezik referentni međumrežni *site* Ethnologue.com navodi kao jezik *Nama*, kojega se dijalekti imenuju kao *Damara*, *Sesfontein Damara*, *Namidama*, *Central Damara*, *Nama*. *Nama* je, dakle, i ime jezika i ime jednoga od dijalekata toga jezika. *Damara* je ime samo dijalek(a)ta jezika *Nama*.

Ono što S. Kordić navodi kao *burjatmongolski* jezik referentni međumrežni *site* Ethnologue.com navodi kao jezik *Buriat*, makrojezik s trima inačicama, mongolskom, ruskom i kineskom. Jedno od alternativnih imena za taj jezik jest *Buriat-Mongolian*, i to za sve tri pokrajinske inačice, ne samo za mongolsku. Burjatski ne stoji ni u kakvu odnosu istosti s mongolskim jezikom kao takvim. Oni su srodni na višoj razini. Dakle, *burjatmongolski* je ime jednoga jezika.

S. Kordić navodi *jugambehobundžalunski* jezik. Ethnologue.com zna za australski jezik *Bandjalang*, kojega je jedno od alternativnih imena *Yugumbe*. Prvi dio složenice, *jugambeho-*, odgovarao bi jeziku *Yugambal*, natanče jednomu od njegovih alternativnih imena, *Yugambeh*. Ali ni riječi o nekoj vezi *Bandjelang*-a i *Yugambal*-a, osim na visokoj razini, kao dio pamanjunganske porodice australskih jezika. Bit će da *jugambeho-* ipak odgovara alternativnomu imenu *Yugumbe* za jezik *Bandjelang*. Po svemu sudeći, kod *jugambehobundžalunski* riječ je o imenu za jedan jezik.

Nilskonubijski jezik nije ime jednoga mnogosredišnjoga jezika, nego povijesni naziv za nilske nubijske jezike koje Ethnologue.com imenuje kao *Nobiin* i *Kenuzi-Dongola*. Oni po današnjem gledanju ne stoje u najtješnjoj genetskoj vezi jer je prvi sjevernonubijski jezik, a drugi sredjonubijski.

Što se tiče jezika koji S. Kordić navodi kao *arifamaominafiaski*, po Ethnologue.com riječ je o papuanskom jeziku *Arifama-Miniafia*, koji ima i drugo ime *Miniafia-Arifama*, te dva dijalekta, *Arifama* i *Miniafia*. Čini se da je riječ o dvama dijalektima jednoga jezika, a ne o mnogosredišnjom standardnom jeziku.

Isto vrijedi i za *pasamakodijskomalisetski* jezik Snježane Kordić: Ethnologue.com ga navodi kao jezik *Malecite-Passamaquoddy*, kojega su dijalekti *Malecite* dot. *Passamaquoddy*.

Ostaje *karačejevskobalkarski*, najpodobniji da se prisposodbi *sprskohrvatskomu* jer njime govore dvije odvojene cjeline, Karačajci i Balkarci. To je zapazio D. Brozović. Prema knjizi *Encyclopedia of the Stateless Nations* Jamesa Minahana, (2002: 250. i dalje), Balkarci su postali, među ostalim, od Karačajaca, a povijesno čine jedan te isti narod. Od 14. i 15. st. njihovu cjelovitost prekinule su najezde drugih naroda. Da bi pobjegli od nevolje, Balkarci se preseliše u planinu. Oboji sami sebe zovu *Taulu*. Susjedni Oseti ih također zovu istim imenom, *As*. Prisposobljanju, dakle, Hrvatima i Srbima opet nema mjesta.

Iz svega se vidi da izjednačivanje situacije četiriju predmetnih južnoslavenskih jezika s odabranim situacijama iz drugih kutova svijeta nije prikladna. Način kako je postajala svaka od gore popisanih narodnosti u bitnom se razlikuje od načina kako je postajala hrvatska narodnost (i to postajala uistinu, ne onako kako to Kordić u ovoj knjizi želi i predstavlja). Bolje rečeno, to izjednačivanje potpuno promašuje cilj i može dovesti do dalekosežnih zabluda o odnosu Hrvatā, Srbā, Bošnjakā i Crnogoraca. Najkrupnija bi zabluda bila da jedni ishode od drugih, npr. Hrvati (pa i ostale dvije narodnosti) od Srbā.

Teza 1.b): ime zajedničkoga policentričkoga jezika Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca je hrvatskosrpski:

Više je razloga zašto jezik priviđenje valja zvati *srpskohrvatski*, a ne, recimo, *hrvatskosrpski*. Poglavitito zato što »je broj srpskih govornika dvostruko veći od hrvatskih, a osim toga, [...] štokavski koji je postao standardnim jezikom materinski je svim Srbima, dok je kod Hrvata materinski samo onima koji nisu kajkavci ili čakavci« (str. 128). Također, *srpskohrvatski* je »od 19. st. ustaljen naziv u lingvistici« (str. 128).

Komentar uz tezu 1.b):

Činjenica da srpski ima veći broj govornika jedina je činjenica kojom bi srpski mogao polagati pravo na stalež prestižnoga jezika unutar policentričnoga standardnoga jezika. Unutar zajedničke državine zvane Jugoslavija to je još i moglo imati smisla, budući da je vlast uglavnom bila na strani Srba kao najbrojnijega naroda, koji je uz to imao svoje podružnice u Hrvatskoj, BiH i Crnoj Gori.

Danas, najmanje dvije činjenice opravdavaju bi hrvatski kao prestižni jezik dvojstva. Prvo, na hrvatskomu pučkomu jeziku (ili, ako je tako S. Kordić draže, na svim pokrajinskim jezicima današnjih Hrvata) postalo je nerazmjerno mnogo više, raznovrsnije i kakvoćne književnosti nego na srpskomu pučkomu. Srpska pismenost na pučkomu jeziku se može, koliko mi je poznato, slijediti negdje od početka 18. st., i to u prilici isprava koje su pisali srpski iseljenici u Mađarskoj. Oblik kakve-takve umjetničke, ukoričene književnosti srpska pismenost zadobiva istom polovicom toga stoljeća. Ni tada srpska književnost nije dostigla žanrovsku živost karakterističnu za hrvatsku književnost toga stoljeća. Uostalom, prvi poticaji da se srpski jezik uključi na svjetsku jezikoslovnu kartu dolaze s hrvatske strane, u osobi B. Kašića, o čemu i sama S. Kordić govori. On je za sve južnoslavenske nehrvate predvidio umjetan jezik izgrađen od hrvatskih štokavskih govora, koji bi Srbi bez poteškoća poprimili zbog velike sličnosti svojega jezika s hrvatskim. Dakle, srpskomu se još od početka 17. st. pristupalo preko hrvatskoga. To što se tada u tom dijelu Hrvatske nije zvao *hrvatski* ne čini ga manje hrvatskim.

Drugo, stranci oduvijek Hrvatsku – zemlju u kojoj se govori hrvatski – pohode i poznaju mnogo više nego Srbiju – zemlju u kojoj se govori srpski. Razlog je turistička privlačnost. Tako će stranac koji si uzeli naučiti što god domorodnoga jezika posegnuti za priručnikom hrvatskoga jezika, dot., u terminologiji Snježane Kordić, za priručnikom hrvatske inačice mnogosredišnjega srpskohrvatskoga.

A to što je taj jezik u međunarodnoj znanosti poznat kao *srpskohrvatski*, stvar je koja se najlakše može promijeniti.

Teza 1.c): laž je da je hrvatska inačica hrvatsko-srpskoga bila u neravnopravnom položaju prema srpskoj u doba Jugoslavije:

Komentar uz tezu 1.c):

Iako su upravo Hrvati ti koji su zametnuli hrvatskosrpski zajednički jezik u 19. stoljeću, sami ga prihvatili i propovijedali, stoji činjenica da je u doba SFRJ srpska inačica bila u boljem položaju od hrvatske. Uzrok je bez sumnje neslavna epizoda hrvatske nadridržavnosti za vrijeme Drugoga svjetskoga rata poznata kao NDH, zbog čega je svako isticanje hrvatskih narodnosnih obilježja poslije toga rata bilo podušeno. Premda je sudbina hrvatskoga (samo)zapečaćena mnogo prije SFRJ-e, pa zato i malo bitna za temu o kojoj S. Kordić govori, vrijedi komentirati dvije njezine teze:

1. Ravnopravnost u služenju dvama pismima, latiničnim i ćirilničnim, nije isto što i učestalost:

Tim argumentom hoće S. Kordić pobiti tezu S. Babića da u uporabi pisama nije bilo ravnopravnosti. Po njezinu mišljenju, S. Babić ne daje dokaza za neravnopravnost, nego samo za učestalost uporabe.

Na stvar se može gledati i ovako: ako su u tadanjoj SR Hrvatskoj latinica i ćirilica bili ravnopravni, kao uostalom i u SR Srbiji, tada se svatko mogao služiti jednim ili drugim pismom po vlastitoj želji. Na papiru se to može pričiniti dično: ta, stvari se bratski dijele 50 : 50, ali u praksi je drugačije. U SR Hrvatskoj se ćirilicom nije služilo. Bolje rečeno, služilo se jest, ali u povijesti, i to n vlastito zapadnim tipom ćirilice, najčešće zvanim bosančica. Ali to nije taj tip koji je u SRH bio bratska polovica, niti se je taj tip učio u školi. U hrvatskim školama se učila srpska ćirilica. Dakle, neravnopravnost je u tomu da su Hrvati pod prilikom ravnopravnosti morali učiti pismo koje niti je njihovo, niti im je, otvoreno govoreći, trebalo. A Srbi, oni bi ionako naučili latinicu prije ili poslije, jer bez nje ne bi mogli mnogo u životu. Njihov udio u ravnopravnosti bi jaše stvar životne sile.

Dakako, svako novo znanje u životu je dobrodošlo, pa je i meni poznavanje ćirilice u životu pomoglo. Ipak bih drage volje zamijenio polovicu svojega poznavanje ćirilice, recimo pisanje malih tiskanih slova, poznavanjem makar polovice glagoljice, recimo velikih tiskanih slova.

2. Ravnopravnost u služenju dvama izgovorima, ekavskim i ijekavskim, nije isto što i učestalost:

Što je rečeno u komentaru više, vrijedi mutatis mutandis i ovdje. Velik dio srpskoga naroda, onaj vlaški, govori ijekavicom, a uz njih i Crnogorci, glavni objekt velikosrpske požude. Zato govoriti u Srbiji ijekavski nije govoriti strano, nego dapače govoriti onako kako je govorio jezični otac svih Srba, Vuk S. Ka-

radžić. Štokavskom ekavicom pak Hrvati ne govore, izvan malahna dijela koji sa Srbijom međaši, i koji je poekavljen naknadno. Štokavska ekavica je, dakle, u SRH bila tuđa i tuđinska, pa i većini srpske manjine u Hrvatskoj. Ravnopravnost je opet bila naherena prema Srbima.

Teza 1.d): hrvatska i srpska varijanta srpskohrvatskoga najvećim dijelom imaju isto rječničko blago:

S. Kordić je izričita: »hrvatska i srpska varijanta najvećim dijelom imaju isto rječničko blago« (str. 49). To olakšava i potpire opstojanje srpskohrvatskoga kao pojma.

Komentar uz tezu 1.d):

Međutim, ono što S. Kordić ne zna, a, nažalost, nije poznato ni većini hrvatskih jezikoslovaca, jest razmjer (samo)posrbljivanja hrvatskoga, i to u opsegu najobičnijega leksika. Npr. riječi kao *crven*, *pobijediti*, *udaljiti*, *osjetiti*, *znak/ značiti*, *čitati*, *lik* ili *primjer*, sve su bile nehrvatske ili samo rubno hrvatske, a danas su nažalost dio običnoga leksika. Samoposrbljivanje je najjače teklo od 1890-ih godišta do Prvoga svjetskoga rata. Toga su sami Hrvati slabo svjesni upravo zato što se to nije događalo prisilno. Istraživanje toga trebalo bi da bude iduća velika tema kroatistike.

S druge strane, S. Kordić pokušava umanjiti razlike i ondje gdje su one dobro poznate i utvrđene. Posebno je to opazivo u načinu kako se razračunava s riječju *tisuća*: »Npr. 60-ih godina je *hiljada* bila uobičajena riječ u Hrvatskoj, a *tisuća* ni tada kao ni prije tog vremena nije bila proširena na hrvatskom prostoru. Babić je odlučio da napravi jednu jezičnu razliku tako da počne forsirati *tisuću* a da *hiljadu* proglasi srpskom premda je bila zajednička.« (str. 314). Odakle Snježani Kordić da *tisuća* nije bila proširena na hrvatskom prostoru, ne znam. Jedan pogled u Rječnik JAZU pod odgovarajuće natuknice govori drugačije. No, kako je njezino mišljenje da domaći znanstvenici ne znaju znanje, tako se utječe spoznaji jednoga Pohla, koji Hrvatima tumači da se *hiljada* »sreće već u staroj književnosti« itd. (Pohlov navod na str. 315–316). Naslanjajući se na Pohla, S. Kordić se je ipak dolatila Rječnika JAZU i pogledala potvrde pod *hiljada*, zaključujući da ima i hrvatskih.

Teško je reći što ju je priječilo da uzme svezak u kojemu je *tisuća*. Vidjela bi ne samo da je hrvatskih potvrda mnogo više, nego da se tom riječju služaoše npr. i kancelarija srednjovjekovnih srpskih vladara. Iz Rječnika JAZU mogla je zaključiti da je *tisuća* i u Srba i u Hrvata ranija riječ od *hiljade*. Da je pak uzela etimološki rječnik u ruku, mogla je vidjeti da je *tisuća* slavenska, a *hiljada* grčka. Dakle, *tisuća* ne samo da je bila »proširena na hrvatskom prostoru«, nego je bila proširena među ostalim Slavenima.

Oba ta kriterija daju prednost prvoj riječi. *Hiljadu* pri tom svakako ne treba proglašivati srpskom. Da se ona među Hrvatima drži za srpsku, posljedica je polarizacije u standardima.

Teza 1.e) hrvatski i srpski nisu *ausbau*-jezici:

Govoreći o razlici tzv. jezikā *ausbau* i tzv. jezikā *abstand*, S. Kordić se drži onoga što je o tomu rekao tvorac tih naziva, H. Kloss. Npr. ona veli i ovo: »hrvatsko-srpska jezična situacija se bitno razlikuje od one kod češkog i slovačkog po tome što češki i slovački “počivaju na različitim dijalektima” i zato su *Ausbau*-jezici« (str. 157); »ta tzv. “osnovica” je u stvari presudna, pa zato npr. već i kod Klossa (1976: 312) nalazimo podatak da tek ako su odabrane različite dijalekatske “osnovice” može se govoriti o različitim (*Ausbau*-)jezicima« (str. 249).

Komentar uz tezu 1.e):

S. Kordić drži da su čakavski, kajkavski i štokavski različiti jezici. Iz toga slijedi da su dubrovački ijekavski i šumadijsko-vojvođanski ekavski dijalekti štokavskoga jezika. Da bi koja dva jezika bila jezika *ausbau*, potrebno je, kako je upravo rečeno, da su postala od različitih dijalekata. Dakle, ništa ne stoji na putu da se suvremeni hrvatski standard, koji je izgrađen na dubrovačkomu ijekavskomu, i srpski standard, koji je izgrađen na šumadijsko-vojvođanskomu ekavskomu, proglase jezicima *ausbau*. Povijesno gledano, hrvatski štokavski protostandardi su bili izgrađeni uglavnom na staroštokavskomu slavonskomu dijalektu, staroštokavskomu istočnobosanskomu, novoštokavskomu zapadnomu bosanskohercegovačkomu dijalektu, novoštokavskomu dubrovačkomu dijalektu. Niti jednim od tih dijalekata Srbi u principu ne govore, kao što Hrvati u principu ne govore niti jednim srpskim dijalektom štokavskoga jezika.

S. Kordić bi mogla prigovoriti da je za stalež jezika *ausbau* potrebna i određena količina različitosti prema najbližijemu drugomu jeziku. Nju je zasada teško izmjeriti jer se hrvatski jezik posrbljivao od 1840-ih godina nadalje, i to u osnovnomu štokavskomu leksiku. Budući da je to bilo samoposrbljivanje, o njemu se danas u kroatistici slabo zna i slabo govori.

Uostalom, jezikoslovna teorija je teorija, a marksistički orijentiran jezikoslovac D. Škiljan govorio je, ako se ne varam, da se teorija mijenja u dijalektičkom odnosu prema praksi. Teorija je da jesu jezici *ausbau* i jezici *abstand*. Hrvatski i srpski ne treba rivati u te kategorije ako u njih ne idu. Možda bi dobro bilo za njih izmisliti novu kategoriju ako praksa tako hoće. A praksi je ime hrvatski. Snježani Kordić može se preporučiti da razmisli o novim sociolingvističkim kategorijama. Npr. za hrvatski i srpski može se uvesti naziv *nebeneinanderbau*-jezici, gdje se hoće reći da su se genetski, tipološki i sl. usko srod-

ni štokavski jezici hrvatski i srpski gradili bez ikakve veze, makar i najmanje, jedan s drugim cijeli svoj vijek do nesretnih iliraca i Karadžića. Ako se srpskomu jeziku do 19. st. uopće može pripisati *bauen*. Tada, nakon prividne faze *miteinanderbau* jezika, nastaje faza *aneinanderbau*, gdje hrvatski prirasta k srpskomu, a poslije 1990., kada se krivo srašteni srpskohrvatski mora opet prebiti, ti jezici ulaze u fazu jezika *auseinanderbau* da bi se opet dostiglo prvotno, idealno *nebeneinander*.

Cilj 2.

Teza 2.a): etnogeneza Hrvata je umjetan, nenaravan i nedokončan proces.
Teza je zgodno razdijeliti u nekoliko tematskih odjeljaka:

Etnogeneza Hrvata:

Pojam hrvatske narodnosti S. Kordić želi razgraditi pozivljući se na suvremene teorije o pojmu nacije. Suvremeni teoretičari narodnosti, od E. Renana preko E. Hobsbawma, E. Gellnera do B. Andersona, zaključili su da je nacija umjetan konstrukt kojega početak ne treba tražiti prije Francuske revolucije. To prihvata i S. Kordić, npr. »poznato je da je prva evropska nacija, francuska, nastala tek krajem 18. stoljeća, i da je nakon toga krenuo u Evropi proces pravljena nacija...« (str. 208).

Ukratko ćemo izložiti kako S. Kordić vidi postanak hrvatske narodnosti.

Hrvati (i ostale južnoslavenske narodnosti) postaju tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća (str. 178, 206, 208), a gdjekada i u drugoj polovici 20. st. (str. 208). Postanak hrvatske narodnosti najbolje je postaviti u doba poslije Prvoga svjetskoga rata (str. 214). Iza postanka južnoslavenskih narodnosti stoje koristoljubivi pojedinci (str. 206), političari, koji su pokrajinski samoodređen puk »od sredine 19. stoljeća počeli oformljivati u jednu grupu« (str. 233).

Prije toga doba na Balkanu nije bilo odredivih narodnih i narodnosnih skupina ljudi. Stoprv »sredinom 19. st. počele su se iz različitih regionalnih, dijalektalnih i religijskih grupa kristalizirati tri nacionalnosti Srba, Hrvata i Slovenaca« (str. 257).

»To znači da je znanstveno neutemeljeno npr. katolike iz 15., 16., 17., 18. stoljeća u Slavoniji, Dalmaciji, Bosni itd. naknadno proglašavati Hrvatima, kad hrvatska nacija u ono doba još nije bila oformljena...« (str. 196). Kad se »u rijetkim slučajevima u određenom starom tekstu« (str. 263) i namjeri na riječ *Hrvati*, valja imati na umu da je tada to ime imalo drugačiji opseg i drugo značenje nego danas. Na prednarodnosno stanovništvo Hrvatske S. Kordić se referira riječima »stanovnici« (str. 178), »oni koji su se u 19. st. počeli ujedinja-

vati u hrvatsku naciju« (str. 178), »južnoslavenski katolici« (str. 209), »narodne mase koje su prijašnjih stoljeća živjele tamo gdje se danas prostire Hrvatska« (str. 214), »ljudi koji su se ujedinili u hrvatsku naciju« (str. 236), »katoličko stanovništvo« (str. 255). Također, vladari južnoslavenskih srednjovjekovnih »carstava« ne mogu se narodnosno svrstati (str. 226).

Do kraja 18. st. i dijelom u 19. st. stanovništvo se identificiralo u prvom redu sa svojom pokrajinom (str. 196, 198) i vjerskom zajednicom (str. 196, 215). Dvije su vrste identifikacije.

1. Pokrajinska identifikacija:

Pokrajinski su se kao Hrvati određivali samo kajkavci oko Zagreba (str. 222, 226), a ostali danas Hrvati su se samoidentificirali kao Slavonci (str. 222, 233, 265) ili Šokci (str. 265), Dalmatinci (str. 222, 233), Istrani (str. 222), »Ragužani« (str. 233). Na drugom mjestu u knjizi S. Kordić, slijedeći Zetta, zajednica koja se zvala Hrvati dopušta malo veći prostor, od istočne Istre do Cetine i gornjih tokova rijeke Une i Vrbasa (str. 264). Najsamosvjesniji, tj. najmanje hrvatski su bili Dubrovčani (str. 264, 265).

Kada se počelo stvarati narodnosti, »pojedinci su trebali prestati poistovjećivati se jedino s grupom koja ih neposredno okružuje i s kojom su se doživljavali kao [...] Esekeri, Šokci, Dalmatinci i sl., i poistovjetiti se s drugim, mnogo širim pojmom, s nacijom« (str. 198).

2. Vjerska identifikacija:

Vjersko, a ne narodnosno određivanje trajalo je do duboko u 20. st.: »Još krajem 19. st. izvještavalo se iz zaostalih seoskih područja Hrvatske s religijski izmiješanim pravoslavnim i rimokatoličkim stanovništvom, kakva je Lika, da se stanovništvo ne identificira nacionalno, nego samo religijski« (str. 214). Iznoseći u tomu kontekstu činjenicu da je udio seoskoga stanovništva na području današnje Hrvatske 1890. godine 85%, S. Kordić implicira da je 85% »stanovništva« bilo narodnosno neodređeno (str. 214).

Rezultati stvaranja narodnosti su posve nasumični, »bilo je raznih opcija o broju i obimu budućih nacija« (str. 208); »današnji rezultati u obliku hrvatske, srpske, bošnjačke i crnogorske nacije proizvod su stjecaja okolnosti« (str. 214).

Predci današnjih Hrvata, Srba, Muslimana i Crnogoraca međusobno se nisu razlikovali ničim nego vjerom, i ona je glavni krivac za njihovu narodnosnu podjelu (str. 215–216). Poglavitna krivnja leži na katolištvu (str. 216), tj. rimokatoličkoj crkvi (str. 215–217), a sramežljivo se spominje i sukrivica pravoslavlja (str. 215).

I hrvatski Srbi bili bi postali dio hrvatske narodnosti da nije bilo hrvatsko-ga klerikalizma i velikoaustrijskih krugova u Beču (str. 208–209). Do 19. st. »pravoslavno i katoličko stanovništvo “živjelo je u velikim dijelovima Hrvatske, Dalmacije i Hercegovine ‘multietnički’ zajedno i nije se razlikovalo jezično” (Zorić 2005: 70)« (str. 255). Također, »katoličko stanovništvo npr. u 17. st. u Bosni, Slavoniji ili Dalmaciji nije sebe nazivalo Hrvatima« (str. 196).

Posljedica umjetnoga sklepanja hrvatske narodnosti jest činjenica da je i danas pokrajinstvo u pojedinim dijelovima Hrvatske jako, npr. u Dalmaciji i Istri, pa ga politika nastoji potisnuti (str. 254).

Posljedice etnogeneze Hrvata u najnovije doba:

S. Kordić ima osobit pogled na južnoslavenske narodnosti Hrvate, Srbe i Muslimane. Sve što o tomu piše preuzela je od njemačkoga novinara N. Mappes-Niedieka.

Bit je njihova gledanja da su južnoslavenske narodnosti do rata devedesetih godina ostale nedorazvijene. Same po sebi one posve ispražnjene od sadržaja (str. 322, 323, 324): »nacionalnost je tu a da nikakav sadržaj ne stoji iza nje« (str. 323); tim narodnostima »nisu nekakva zajednička povijest ili zajedničke vrijednosti i shvaćanja davali karakter« (str. 323). Prerečeno: »Hrvat je Hrvat; to nije značilo mnogo« (str. 323). To je zato što je narodnost »po općem priznanju bila subjektivan kriterij, a ne objektivan« (str. 322) i »pripadnici različitih kolektiva se objektivno gledano nisu međusobno razlikovali« (str. 326).

Uzrok postanka narodnosti u Jugoslaviji je posebno bizaran. One su, naime, postale kao odgovor na potrebu raspodjele dobara. Čovjek se jednostavno morao prikloniti jednoj od narodnosti »da bi ga država registrirala i uzimala u obzir kod podjele radnih mjesta« (str. 323). Konkretno, »70-ih i 80-ih godina je čovjek bio Srbin ne zato što je išao u pravoslavnu crkvu i sanjao o Kosovu kao ‘kolijevci srpstva’« (str. 323), nego mu je tu ulogu nametnula potreba za radnim mjestom, potreba za »pristupom k resursima«.

Zato je južnoslavenske narodnosti bolje nazivati »grupe u obliku nacija« (str. 322) nego nacije, tj. narodnosti. Štoviše, »takve grupe, koje se definiraju odnosom konkurencije jedna prema drugoj, imaju malo što zajedničkoga s ‘nacijama’ u povijesnom smislu« (str. 323). One su manje vrijedne od »velikih nacionalnih zajednica«, kojima »nije bio potreban kulturni identitet. One su stajale u opoziciji jedna naspram druge i time se međusobno opravdavale« (str. 323). Drugi prikladniji naziv za južnoslavenske narodnosti je »(nacionalni) kolektiv« (str. 326). Te kolektive, dakle narodnosti, »napravila je politika«, jer »pripadnici različitih kolektiva se objektivno gledano nisu međusobno razlikovali« (str. 326).

Upravo ravnopravnost i natjecateljstvo pri podjeli jugoslavenskih »resursa« je uzrok da su te narodnosti međusobno bešćutne i ravnodušne, podobne za najgore ratne zločine, što je upravo karakteristično za područje bivše Jugoslavije (str. 324).

Na koncu, »mnoštvo velikih i malih vlastodržaca« (str. 326) dovelo je do rata izdajući svoje privatne interese za svenarodne.

Za razliku od »Balkana«, koji se višestruko razlikuje od ostatka svijeta (str. 326), u Njemačkoj »oštre religijske razlike [...] općenito su zaboravljene već nakon jedne generacije« (str. 327). To je zato što »je u njemačkoj ekonomiji bilo svejedno u kojoj se crkvi čovjek moli, postalo je uskoro tako i u politici, a što je ekonomija bivala važnija a državna hijerarhija nevažnija, tim nebitnija je bivala suprotstavljenost između religija« (str. 327). Cinično se Mappes-Niedieku može odvratiti da je »njemačkoj ekonomiji« možda bilo svejedno u kojoj se crkvi ljudi mole, ali im nipošto nije bilo svejedno mole li se u crkvi ili u sinagogi.

Kulturna pozadina stvaranja južnoslavenskih narodnosti:

Hrvati, Srbi i Muslimani se kulturno ne razlikuju: »razgraničavanje na osnovi kulture neutemeljeno je kod Hrvata, Srba i bosanskih Muslimana jer oni se ne razlikuju kulturno (str. 237).

Argument je za nerazlikovanje triju kultura »podatak da su se gosti sa Zapada oduvijek čudili iznenađujućoj uniformnosti "multikulture" u Bosni« (str. 237–238). Ti gosti sa Zapada jesu jedan Austrijanac iz 1878. i jedan britanski arheolog s prijelaza 19. u 20. st. Niti jedan niti drugi ne vide razlike među trima narodnostima, ni fizički, ni moralno, ni intelektualno; posljednjemu je čudno da Muslimani žive u jednoženstvu, ne uzdržavaju se od alkohola i – najčudnije od svega – da žene u neretvanskoj dolini kod Jablanice ne nose feredže.

Dapače, najmanja razlika se opaža među kulturama Hrvata i Srba (str. 238). To nije čudno, budući da su Hrvati i Srbi narodi bez vlastitosti (str. 239).

Komentar uz tezu 2.a):

Etnogeneza Hrvata kako ju prikazuje S. Kordić po momemu je sudu najpromašeniji dio knjige. Promašen je dvostruko: osim što izvrće znanstvenu metodologiju (I.), lako joj je pripisati ideološki otklon (II.).

I. Znanstveni je promašaj dokazivati da vlastitost neke današnje narodnosti nije vlastitost te narodnosti ili da te vlastitosti uopće nema zato što su narodnosti umjetan konstrukt. Općepoznat i općeprihvaćen nalaz suvremenih teoretičara narodnosti da narodnosti prije Francuske revolucije nije bilo ovdje je primijenjen retrogradno, a to nije znanstveno. Valja držati na pameti da sve što

S. Kordić govori za hrvatsku narodnost i hrvatski jezik u jednakoj mjeri vrijedi za sve ostale narodnosti i jezike ovoga svijeta. Međutim, u ozbiljnoj znanosti teško se je namjeriti na tumačenja da npr. francuski jezik prije Francuske revolucije nije francuski jer francuske narodnosti tada još nije bilo. Naravno da je to u neku ruku istina, ali je s druge strane to trivijalno. To se razumijeva. Na tomu se ne može graditi argumentacija o ovom ili onomu aspektu današnjih narodnosti, a osobito ne odricati im pojedina narodnosna obilježja.

Narodnosti su danas zadane onakve kakve jesu, i to je zbilja. Ne slažem se s tezom da »nije istina da je etnička pripadnost jednostavno ona usvojena rođenjem. Kao što ljudi mijenjaju religiju [...] tako mogu promijeniti i mijenjaju etničku pripadnost« (str. 230). Ljudi mijenjaju i spol, pa to ne će reći da spol nije poprmljen (srp. »usvojen«) rođenjem. Teorija da su narodnosti umjetne samo je znanstvena teorija, bilo u njoj i koliko god istine. Obično je da se imena današnjih narodnosti protežu na pretke koji su živjeli u doba kada tih narodnosti nije bilo. Znanstvena teorija ostaje u okvirima znanosti sve dok nastoji tumačiti zbilju, a to su narodnosti kakve su danas. Kada teorija počne služiti za mijenjanje zbilje, postaje oruđe političkoga aktivizma.

A politički aktivizam S. Kordić gleda u pravcu velikosrpstva. Znanstvene teze o narodnosti u nje su loše navrnutе na klasične velikosrpske teze. Međutim, kako se znanstvenost teško može slučiti s velikosrpskom ideologijom, među njima ostaje raspuklina.

II. Dakle, sa znanstvenom trajavošću je u slučaju S. Kordić usko spletena ideološka pristranost. Lako je u *Jeziku i nacionalizmu* prepoznati neke od tipičnih argumenata velikosrpske nadriznanosti, kakvi se mogu naći u knjigama kao *O srpskom imenu po zapadnijem krajevima našega naroda* jednoga Vasilića Đerića ili *Srpstvo Dubrovnika* jednoga Jeremije D. Mitrovića.

I.1. Dijalekti se uzdižu u stalež jezika. Razloga za to jesu dva, i oni čine lice i naličje istoga fenomena:

– Prvi razlog je da bi se štokavština lakše zbilja u cjelinu. Kao cjelinu, nju je lakše pripisati Srbima. Klasična karadžićevska teza: svi štokavci su iskonom Srbi. A što se rimokatolički Srbi zovu Hrvati, za to su krivi rimski papa i politika Habsburške monarhije.

– Drugi je razlog da bi se kajkavština lakše pripisala slovenštini. Kajkavski i slovenski su u tomu gledanju jedan jezik. Manji dio Slovenaca s ovu stranu Sutele se hirom povijesti odvojio od alpske matice, a od početka 18. st. ponijeli su ime Hrvata. To ime nisu sami preuzeli, nego im ga je nametnula ugarska kancelarija u ugarskomu obliku *Horvati*.

Kao pravi hrvatski ostaje samo čakavština.

Kajkavski se dodatno obezvrjeđuje kada mu se prostor govorenja prikazuje suženo, kao Zagreb i okolica. Isto vrijedi i za čakavski, koji da se govori na obali Jadranskoga mora.

Njihova se vrijednost također snižuje isticanjem njihove sudbinske kilavosti da postanu činitelj koji bi sve, kako S. Kordić to govori, »ljude koji su se ujedinili u hrvatsku naciju« ujedinio u hrvatsku naciju: »Da se Zagreb u 19. st. odlučio za svoj okolišni kajkavski, ne samo da je upitno da li bi došlo do ujedinjenja čakavske Dalmacije, kajkavske Hrvatske i štokavske Slavonije, [...] Jedina je čakavica, koja je teritorijalno najograničenija, mogla poslužiti za izgradnju jednog *Ausbau*-jezika, ali odlukom u korist čakavice upitno je da li bi došlo do ujedinjenja teritorija na kojem se danas prostire Hrvatska« (str. 154).

Što se štokavštine tiče, velikosrpska misao ima tvrđu i mekšu inačicu. U tvrđoj su svi štokavci Srbi. Mekša je velikodušnija prema Hrvatima. Ispovijeda da predci današnjih Hrvata štokavaca nisu Srbi, ali s priprepkom: nisu ni Hrvati. Oni bijahu narodnosno potpuno neodređen slavenski puk bez ikakva identiteta, koji je bojovni hrvatski nacionalizam podagnao pod hrvatsko ime. Da je odnos snaga bio samo malo drugačiji, oni bi danas bili Srbi.

Pokrajinski i jezično dosta usitnjena hrvatska štokavština se u velikosrpskoj misli, koju S. Kordić preuzimlje, razuđuje na ovaj način:

I.2. Dubrovčani su Srbi: S. Kordić otvorena srca prihvaća velikosrpsku tezu da Dubrovnik nije hrvatski. Navodeći W. Lehfeltda, S. Kordić daje ovakvu rečenicu: »Ne smije se prešutjeti, a to se čini u ovoj monografiji, da su u bezbrojnim dubrovačkim dokumentima s kraja 15. st. [...] pa do kraja 18. st. Dubrovčani koristili izraz 'lingua seruiana' kao oznaku za svoj vlastiti jezik.« Rečenica je s 220. str. Zeitschrifta für Slavische Philologie br. 59/1, i dio je Lehfeltdove recenzije knjige L. Auburgera. Nije mi poznato da je Lehfeldt bio u dubrovačkim arhivima i brojio potvrde. Svojedobno se na njih obzirao P. Ivić, srpski jezikoslovac u kojega se lako zapažaju crte akademskoga velikosrbovanja. Uspoređujući više velikosrpskih *siteova* na internetu, našao sam nekih dvadesetak potvrda za *lingua serviana*, od kojih najkasnija nije s kraja nego s početka 18. st. Ne ostaje nego zaključiti da je ili Lehfeldt sam napuhao broj s dvadesetak na bezbroj, što se nikako ne pristoji znanstveniku njegova glasa, ili se je S. Kordić prevodeći okoristila riječju *bezbroj* ondje gdje joj nema mjesta. Time bi, može se tumačiti, tendenciozno ugodila Lehfeltdovo rečenje u velikosrpsku korist.

Isto na str. 270: »Sve četiri današnje nacije kad opisuju predstandardno razdoblje svog jezika mogu navoditi Kašićevu gramatiku, i to s njenim imenom u originalu, a ne klasificirati je poput kroatista i većine srpskih lingvista kao isključivo hrvatsku, ili poput manjine srpskih lingvista kao isključivo srpsku.« S.

Kordić izjednačuje hrvatske jezikoslovce koji drže da je Kašić pisao hrvatsku slovniciu sa srpskim jezikoslovcima koji drže da je Kašić pisao srpsku slovniciu. Uzme li se u obzir činjenica da je Kašić Hrvat, a slovniciu je pisao hrvatskim jezikom, mješavinom dubrovačke ijekavske štokavštine, dalmatinske ikavske štokavštine i primjesa čakavštine, pitanje je odakle Srbi mogu polagati pravo na nju. Odgovor je, naravno, tako da posvoje, posrbe Dubrovnik, a time i Kašića sa slovnicom. Valja opaziti da S. Kordić ne kudi srpske jezikoslovce zato što Kašićevu slovniciu uzimlju za srpsku, nego zato što ju uzimlju šamo za srpsku.

I.3. Slavonci i Hrvati su potpuno različiti. Niti jedan Slavonac za se ne bi rekao da je Hrvat. Oni govorahu dvama različitim jezicima. Da bi razumio književno djelo napisano na jednomu od tih dvaju jezika, govornik drugoga od tih jezika potrebovaše prijevod.

Dapače, ima dokaza da su Slavonci Srbi.

I.4. Ime Hrvat ima mnogo uže prostiranje nego što ga zaisto ima. Usp. fraziranje »kad se u rijetkim slučajevima u određenom starom tekstu i naiđe na riječ *Hrvati*, [...]« (str. 263). Ovamo spada i odricanje Istranima hrvatskoga imena (str. 222), kao da se ono ne ukazuje još u Istarskomu razvodu. Također, zanemarivanje činjenice da se hrvatskim imenom služi niz srednjodalmatinskih, zapadnobosanskih i zapadnohercegovačkih štokavaca 18. stoljeća itd.

Velikosrpsko gledanje na stvar viri još iz niza sitnica. Npr., govoreći o tomu kako hrvatski jezikoslovci zlobe V. S. Karadžića, ona im uzvraća time da je A. Strarčević bio isti kao Karadžić.

Svoju vezanost za Jugoslaviju S. Kordić zna očitovati sitnim migovima, npr. kad se služi sintagmom »na našim prostorima« na str. 170. za prostor bišve Jugoslavije.

Uopće, S. Kordić prihvaća velikosrpsku tezu da su Srbi i Hrvati isti narod, s time da su Srbi glavni, a Hrvati su se od njih odvojili, štoviše otrgnuli. To se dade razumjeti iz više pojedinosti:

– S. Kordić izvrće inače banalnu tezu da se granice vjere i jezika ne poklapaju (str. 239). To čini ovako: »općepoznato je da govornici raznih jezika imaju istu religiju (npr. i govornici talijanskog i govornici poljskog su katolici) kao što je poznato i da govornici istog jezika imaju različite religije (npr. njemačkim jezikom govore i katolici i protestanti)« (str. 239). Na drugi dio ove tvrdnje nadovezuje se ovo: »Međutim, kad bi biti katolikom i biti pravoslavcem značilo govoriti različitim jezicima, to bi značilo da i Nijemci katolici i Nijemci protestanti govore različitim jezicima« (str. 239–240). S. Kordić postavlja analogiju: *katolik* : *pravoslavac* = *Nijemci katolici* : *Nijemci protestanti*, pri čemu se razumije da su katolici Hrvati, a Srbi pravoslavci. Pretpostavi li se da Kordić

uzimlje da su Nijemci katolici i Nijemci protestanti dio iste narodnosti, tada slijedi da su i »katolik« (= Hrvat) i »pravoslavac« (= Srbin) dio iste narodnosti.

– I kada govori o teoriji nacije, neki od navoda koje ona posvećuju postanku nacije kao takve u stvari tumače mnogo uže situacije separatizma, kada se jedna skupina ljudi odvaja od zajednice – nacije.

Tako cio odjeljak III.5., *Kako je došlo do nastanka nacija*, ne govori o postanku narodnosti kao takve, kako naviješta naslov odjeljka. Iz navoda se može odgonetnuti da govori prije o stvaranju narodnosne svijesti unutar već zadanih narodnosti. Tumačenje u tom pravcu osobito podupire fraza *suvremene nacije* na str. 185, iz koje se vidi da nije riječ o nacijama 18. ili 19. st., nego o najnovijim trendovima u nacionalizmu. Nacije stvaraju nacionalisti (pojam nacionalista razumijeva naciju; da je riječ o stvaranju nacije ni iz čega, nacionalista ne bi moglo biti, jer nacionalizam pretpostavlja gotovu naciju), osobe ili skupine itd. Lako se može pomisliti da se S. Kordić tu želi dotaknuti Hrvatā i njihova separatističkoga državnoga i jezičnoga nacionalizma.

– U III.11., *Privatni interesi konstruktora nacije*, opet više referencija da se govori o konstrukcijama narodnosti u naše doba, a ne u doba postajanja prvih narodnosti, npr. »nacija u suvremenom svijetu« (str. 206). Potanče, S. Kordić govori o suvremenim narodnostima koje se odvajaju od veće zajednice: »masa stoji lošije u slučaju secesije« (str. 207). U ovom poglavlju S. Kordić zastupa tezu da su Hrvati secesionisti koji su se odcijepili od veće zajednice. Razlog je, naravno, koristoljublje i vlastohleplje hrvatske političke i jezične elite. U ovom odjeljku Kordić također proturječi samoj sebi govoreći da su Hrvati postali odvajanjem iz Jugoslavije, dakle da su postali istom 1990-e. Drugdje pak u knjizi govori da su Hrvati postajali u periodu od 1840-ih godina do Drugoga svjetskoga rata.

Za razliku od slike koju S. Kordić nastoji stvoriti o hrvatskoj etnogenezi, ta je etnogeneza krivudava, ali zatvorena. Niz povijesnih okolnosti je kumovao tomu da je hrvatski narodnosni identitet, koji se je počeo utvrđivati s Ilirskim preporodom, dotada bio rascjepkan u više pokrajinskih identiteta. Oni nisu bili nužno međusobno povezani. Najupečatljivija je prilika za to odnos Hrvata u užemu znamenovanju, dakle stanovnika građanske Hrvatske, i Slavonaca, koji, koliko se danas može razabrati, nisu među sobom ćutjeli neku privrženost.

Najbolje je zato, po našem sudu, na genezu hrvatskoga identiteta gledati kao na verigu, lanac, koji se vraća u mjesto odakle je i počeo, a ima više karika: govornici kajkavskoga dijalekta, koji se zвахu novijim imenom Hrvati, starijim Slovenci, bijahu vezani s govornicima čakavskoga dijalekta, koji se također zвахu Hrvati. Neki od govornika čakavskoga dijalekta Hrvata ujedno se zвахu

i Dalmatinci/Slovinci. Oni bijahu vezani s govornicima štokavskoikavskoga dijalekta koji se također zvalu Dalmatinci/Slovinci. Ti pak s jedne strane bijahu vezani s govornicima štokavskoikavskoga dijalekta koji se zvalu Bosanci/Slovinci, a s druge strane s govornicima dubrovačkoga štokavskojekavskoga dijalekta koji se zvalu Dubrovčani/Slovinci/Dalmatinci i na govornike istočnobosanskoga štokavskojekavskoikavskoga dijalekta koji se zvalu Bosanci/Slovinci. Govornici štokavskoikavskoga dijalekta koji se zvalu Hrvati/Dalmatinci/Slovinci/Bosanci bijahu vezani s govornicima štokavskoikavskoga dijalekta koji se zvalu Slavonci. Bojišnica s Turcima prekinula je kulturnu vezu među Slavoncima i Hrvatima u užemu znamenovanju, ali tragovi joj se mogu naći na terenu, u dijalektima, i u imenu srednjovjekovne pokrajine koje polatinjeno ime glasi Slavonija.

Krug se zatvara. U njemu nema ni Srba (Rašana/Raca, Vlaha) ni srpskoga (raškoga/rackoga, vlašoga) jezika.

Na govornike dubrovačkoga štokavskojekavskoga dijalekta nastavlja se s jedne strane govornici istočnohercegovačkoga štokavskojekavskoga dijalekta u istočnoj Hercegovini. Ijekavski se istočnohercegovački dijalekt, inače, od 19. st. neopravdano povezuje samo sa Srbima. Valja ga vezati i uz Hrvate, budući da njime govoraše dio srednjovjekovne bosanskohercegovačke vlastele, koje su današnji sljednici bosanskohercegovački Hrvati, a i danas govori dio hercegovačkih Hrvata, npr. u Popovu.

Ime *Hrvat* je samo najživlje od svih imena kojima se Hrvati nazivahu u ovom ili onomu času povijesti. Iako se počelo širiti iz jednoga omeđenoga područja, do 18. st. obuhvatilo je govornike svih triju hrvatskih dijalekata, da bi se u 19. st. sve više širilo. Ilirci su samo prihvatili i utvrdili trend.

Nelogična je velikosrpska teza, koju S. Kordić prihvaća izričito, da su štokavski Srbi/neodređeni štokavski Slaveni prevedeni u hrvatstvo spregom hrvatske narodnosne propagande, Rimske crkve i nekih drugih činitelja upravo od 1830-ih god. nadalje. Kako je i S. Kordić poznato, to je doba najjačega hrvatskoga jugoslavenovanja, kada je mnogotko od Iliraca klicao da su Hrvati i Srbi jedan narod i sl. Neobično je što se katolički štokavski Srbi nisu upravo u to doba i u takvu ozračju odazvali zovu krvi, otuđili od manipulanata kajkavaca i privrgli srpskoj matici.

Teza 2.b): među hrvatskim narodom i hrvatskim jezikom u povijesti nema poklapanja. I ova je teza složena, pa ju je zgodno tematski razdijeliti u odjeljke.

Ime hrvatski za jezik:

U dalmatinskomu području je ime *hrvatski* uvedeno (!, op. a.) u 16. st. za čakavski književni jezik (str. 273).

Od sredine 17. do sredine 19. st. ime *hrvatski* omeđeno je na kajkavski (str. 271). Tako ga, među ostalima, zovu i slavonski pisci 18. i prve polovice 19. st. (str. 271–272), kao i Srbi (str. 272).

Kajkavski, čakavski i štokavski su različiti jezici s odjelitim jezičnim povijestima:

S. Kordić drži kajkavski, čakavski i štokavski za tri različita jezika. To pokazuju ove rečenice. Podcrtkali smo bitne dijelove u navodu:

– »Štokavski jezik je tako postao standardni jezik...« i slično dalje (str. 70), »prije standardizacije nije postojala “jezična zajednica” s opsegom koji joj kroatisti pripisuju iz današnje perspektive, nego je postojalo nekoliko jezičnih zajednica: kajkavska, čakavska i štokavska« i slično dalje (str. 71).

– »Današnje postojanje hrvatske nacije pokazuje čak dvostruko da se nacija ne podudara s jezikom. Naime, kad bi se nacija morala podudarati s jezikom, onda nikada ne bi mogla nastati hrvatska nacija jer su oni koji su se u nju udružili govorili tri različita jezika (kajkavski, čakavski i štokavski)« (str. 178).

– »A osim toga [...] baš hrvatska jezična situacija s kajkavskim, čakavskim i štokavskim ne može se nikako dovesti u sklad s predodžbom da je jezik najdublji odraz duha naroda jer kako da jedna nacija ima tri duha« (str. 180). Iz rečenice se daje postaviti analogija 1 duh = 1 jezik : 3 duha = x jezika. Dakle, Hrvati imaju tri jezika, štokavski, čakavski, kajkavski.

– »I na južnoslavenskom prostoru državne granice nisu se podudarale i ne podudaraju se s jezičnima, i to ni na dijalektalnoj razini (npr. kajkavski je i u Hrvatskoj i u Sloveniji), ni na standardnoj razini (štokavski standard je i Hrvatskoj (tako!) i u BiH i u Srbiji i u Crnoj Gori)« (str. 173.).

Tri odjelita jezika imala su i odjelitu jezičnu povijest: »Nisu (ljudi koji su se ujedinili u hrvatsku naciju, op. a.) imali ni zajedničku jezičnu povijest jer čakavska regija je imala jednu, kajkavska drugu, a štokavska treću« (str. 236).

Korisno je ogledati što S. Kordić govori o svakomu od hrvatskih »jezika«:

I. Kajkavski:

I.1. Kajkavski jezik je mnogo bliži/sličniji slovenskomu nego ostalim dvama jezicima kojima govore »ljudi koji su se ujedinili u hrvatsku naciju«. To pokazuju ove rečenice:

I.1.a) »[...], nije lingvistički zasnovano npr. kajkavski dijalekt promatrati unutar nekakvog dijasistema iz kojeg se isključuje slovensko područje, kad je kajkavski sličniji dijalektima u Sloveniji nego drugim dijalektima (Osolnik 1993: 46; Brozović također napominje da je kajkavski sličan slovenskom jeziku 1988: 3, 91)« (str. 75). Dalje prosljeđuje navodeći istoga toga Osolnika, »slo-

venskoga filologa« kako ga ona zove, uistinu povjesničara jugoslavenske književnosti, koji veli i ovo: »tu bi [...] lahko naštel številne primere, ki bi ovrgli ali vsaj močno omajali hrvaškost tega narečja«. Ishodi da Kordić uz pomoć toga Osolnika neskriveno želi pobiti (»omajati«) hrvatskost kajkavskoga dijalekta.

I.1.b) »...dijalektima, od kojih je jedan kajkavski, toliko blizak slovenskom da su ga ranije promatrači izvana zamjenjivali s njim.« (str. 179., navodeći E. Kiliansa). Opet fantomski izvanjski promatrači.

I.1.c) »I na južnoslavenskom prostoru državne granice nisu se podudarale i ne podudaraju se s jezičnima, i to ni na dijalektalnoj razini (npr. kajkavski je i u Hrvatskoj i u Sloveniji), ni na standardnoj razini (štokavski standard je i Hrvatskoj (*tako!*) i u BiH i u Srbiji i u Crnoj Gori« (str. 173).

I.1.d) »Da se Zagreb u 19. st. odlučio za svoj okolišni kajkavski, ne samo da je upitno da li bi došlo do ujedinjenja čakavske Dalmacije, kajkavske Hrvatske i štokavske Slavonije, nego bi i uzimanje kajkavice dalo za rezultat policentrični jezik, samo što ga u tom slučaju ne bi dijelili sa Srbima, Bošnjacima i Crnogorcima, nego sa Slovincima« (str. 154).

Ruku pod ruku ide s tim činjenica da se kajkavski u povijesti prvo zvao *slovenski* ili *slovenski* (str. 272), a od 17. st. prodire ime *hrvatski* (str. 271–272).

I.2. O prostiranju kajkavskoga dijalekta S. Kordić se izriče ovako: »kajkavski se govorio samo u Zagrebu i njegovoj okolini« (str. 70), »da se Zagreb u 19. st. odlučio za svoj okolišni kajkavski« (str. 154). Ozemlje na kojemu se kajkavski govori(o) S. Kordić, dakle, svjesno umanjuje (ili ga ne zna).

II. Čakavski:

Prema čakavskom je S. Kordić milostivija nego prema kajkavskom.

II.1. Priznaje mu da je jedini pravi hrvatski dijalekt: »jedina je čakavica, koja je teritorijalno najograničenija, mogla poslužiti za izgradnju jednog *Ausbau*-jezika, ali odlukom u korist čakavice upitno je da li bi došlo do ujedinjenja teritorija na kojem se danas prostire Hrvatska« (str. 154).

II.2. O prostiranju čakavskoga dijalekta S. Kordić veli ovo: »kajkavski se govorio samo u Zagrebu i njegovoj okolini, a čakavski uglavnom na obali Jadranskog mora.« (str. 70).

U dalmatinskomu području je ime *hrvatski* uvedeno u 16. st. za čakavski književni jezik (str. 273).

III. Štokavski:

»Štokavski koji je kasnije postao standardnim jezikom nazivao se do druge polovine 19. st. na teritoriju gdje se danas proteže Hrvatska po pravilu *ilir-*

ski ili *slavonski*, *slovincski*« (str. 267). Međutim, »ti nazivi nisu ograničavali jezik u skladu s današnjim granicama nacije« (str. 267). Uz to, taj se jezik zvao i *bosanski*, *srpski* i *srpsko-ilirski* (str. 268). Kao *srpski* se taj jezik zvao u drugoj četvrtini 19. st. (str. 273). Ne govori gdje, u Srba ili u Hrvata.

O imenu *ilirski* S. Kordić piše navlastito u pododjeljku III.22.b), a dotiče ga se i u III.22.c). Zaključuje da se ne može identificirati s današnjim hrvatskim jezikom, nego da ima širi opseg. Obuhvaća sve štokavske jezike. Dokaži su joj za to:

– F. Vrančić u svojem rječniku izričito veli da je riječ o zajedničkom jeziku štokavaca: »jazik Dalmati(n)zki, Harvatzki, Sarbski, ili Bosanski (jere ovo sve jedan jezik jest)« (str. 270);

– B. Kašić u pismu iz 1633. pod *ilirskom provincijom* poimlje Istru, Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu, Raguzu (*tako, op. a.*), Hercegovinu, Srbiju, Slavoniju, Srijem;

– B. Kašić u *Ritualu rimskom* rabi *naša besiden'ja slovincska = lingua ill-yrica* kao nadpojam za jezik »Hrvata, Dalmatina, Bošnjaka, Dubrovčanina, Srbljina«;

– poznato je da su leksikografi od 1650. izjednačivali *ilirski* s jugozapadnoslavenskim.

Ime *slavonski* identično je s pojmom *štokavski* (str. 271–272).

Ime *bošnjački* je u Mikalja identično s pojmom *štokavski* (str. 273).

Ime *srpski* se i u današnjih Hrvata koristilo za pojam *štokavskoga* (str. 273). Potvrda su tomu »bezbrojne« dubrovačke potvrde i stih iz *Satira* M. A. Relkovića. Uz to se poziva i na mišljenja J. Kopitara, D. Obradovića i V. S. Karadžića – koja, to bi trebalo i S. Kordić biti bistro, nemaju nikakvu dokaznu moć.

Ime *hrvatski* se za »štokavicu« počelo širiti pošto je 1843. Beč zabranio pridjev *ilirski* (str. 274).

Komentar uz tezu 2.b):

Ime *ilirski* ne proteže se samo na *hrvatski*, nego na *sveštokavski*:

Što se Kordićkina dokazivanja tiče, da bi ono bilo vrijedno, »uvid bi morao pokazati«, da se poslužim njezinim riječima, da su se i predci današnjih Srba služili tim trima nazivima u povijesti. Inače je takvo dokazivanje bezvrijedno, i može biti samo dokaz da su predci »ljudi koji su se ujedinili u hrvatsku naciju« nadijevanjem imena svojega jezika, *ilirskoga* ili *slovincskoga*, onima koji su svoj jezik zvali drugačije htjeli posvojiti ili privabiti ljude koji se danas zovu Srbi.

Problem je za Kordićkinu tezu što Kašić npr. piše jezikom koji je svojim karakteristikama uglavnom dubrovački s određenim inodalmatinskim crtama: gdje kada se služi riječima kojima se Dubrovčani ne služe, ali se zato služe Kašićevi čakavci. Da je Kašićevo poslanje donijelo ploda, govornici ilirskoga koji nisu Hrvati govorili bi hrvatskom inačicom policentričnoga jezika, koji se je u povijesti zvao ilirski. Tako bi se mnogosredišnost ukinula, a ostalo bi samo jedno središte, Hrvatska, i hrvatski jezik. Budući da bi ostalo jedno središte, za ostalima potrebe ne bi bilo, i Srbi, Crnogorci i Hrvati govorili bi jednosredišni hrvatski.

Isto valja tumačiti i ovaj Kordićkin zaključak: »sve četiri današnje nacije kad opisuju predstandardno razdoblje svog jezika mogu navoditi Kašićevu gramatiku, i to s njenim imenom u originalu, a ne klasificirati je poput kroatista i većine srpskih lingvista kao isključivo hrvatsku, ili poput manjine srpskih lingvista kao isključivo srpsku« (str. 270). Mogu ostale tri nacije navoditi tu gramatiku koliko hoće, osobito Srbi, ali dok se ne iznađe da su oni svoj jezik zvali ilirski, ne može se poistobličivati sa srpskim. Uostalom, teško da će ikada s lagodom prihvatiti slovnice katoličkoga popa koji je radio u službi Propagande vjere i protureformatorskom užganošću iz gradova koji su nastanjivali predci »ljudi koji su se ujedinili u hrvatsku naciju« širio nauk Rimske crkve u nekato-ličke ili raskatoličene dijelove Balkana.

Još je teže uklopiti Vrančićev iskaz – *jazik Dalmati(n)zki, Harvatzki, Sarbski, ili Bosanski (jere ovo sve jedan jezik jest)* – u okvir Kordićkine srpskohrvatske »štokavice« jer je temelj Vrančićeva rječnika čakavski s nešto štokavskoga, pa i kajkavskoga. U tomu kontekstu osobito valja opomenuti na lingvonim *Harvatzki*, za koji S. Kordić u cijeloj knjizi uporno govori da obilježuje kajkavski. Budući da S. Kordić čakavski i kajkavski vidi kao posebne jezike, ne vidim kako bi se Vrančićevo fraziranje moglo stisnuti na »štokavicu«. Uostalom, drugdje se vidi da Vrančić u svoj »dalmatinski« meće npr. i bugarski, koji svakako nije dio »srpskohrvatskoga«. Sve u svemu, isto kao s Kašićem: obojica željahu jezik »ljudi koji su se ujedinili u hrvatsku naciju« protegnuti mnogo dalje od tih ljudi, na ljude koji će se poslije »ujediniti u srpsku naciju«, pa i »ujediniti u bugarsku naciju«.

Ime slavonski (i ilirski) proteže se na svekoliki štokavski:

Logika je ovakva: ako *slavonski* nije isto što i *h(o)rvatski* (= kajkavski), tada imenom *slavonski* mora da se designira štokavski uopće.

A. Kanižlić na XI. str. svoje knjige *Primogući i srdce nadvladajući uzroci*, izdane 1760. g., daje višestruko najbolji sažetak odnosa Hrvata i Srba kao naroda i zajednica koje su suživjele u Hrvatskoj, ili »tamo gdje se danas prostire

Hrvatska«, kako to frazira S. Kordić. Iskaz je srčan, ali po današnjim mjerilima nije politički ispravan. No u to doba nacija nije bilo – one postaju istom nakon Francuske revolucije – pa se Kanižliću ne može pripisati nacionalizam:

»Budući ja počeo od jezika iliričkoga govoriti, ako bi i_h otio, mučati ne mogu da nikoji jezik naš zovu jezik racki. Prišiše nam po rugu vlašku ovu peraču, kojom valjalo bi takva usta otrti, da se po koji način oprati mogadija_h u sa svim Dunavom, po kojemu dovezoše se idući s trbu_hom za našim kru_hom.

Ne donesoše oni u svojih oprtača_h slavonski slavni jezik, nego ga ovde nađoše, budući da su i pod vladom čalme ne samo krstjani, nego i turska čeljad u Slavoniji slavonski govorili.«

Iz njega se vidi da slavonski dot. ilirički nisu isto što i racki, a racki je raški, dakle srpski dot. vlaški. Implicira da je prišivanje imena *racki* slavonskomu dot. iliričkomu posljedica jezičnoga imperijalizma ljudi onkraj Dunava.

Slavonci su svoju hrvatsku štokavštinu svakako razlikovali od »hrvatskoga« ili »hrvatskoga«, dakle kajkavskoga. Ali se u velikosrpskoj argumentaciji zabacuje da su živo razlikovali svoju hrvatsku štokavštinu od srpske štokavštine.

Situaciju za velikosrpske mislioce čini nezgodnijom činjenica da je mnogi Slavonac svoj jezik, uz slavonski, zvao i ilirički, bosanski pa i dalmatinski. Identificirao ga je, dakle, s ostalim hrvatskim štokavskim književnim idiomima, ali sa srpskim nije nikako.

M. A. Relković svoj je jezik zvao srpski:

Za tu se tezu redovito lijepe velikosrbi, a dotiče se ovih stihova iz *Satira: Jer Slavonac ne da svoje dice / da se idu učiti a b c, / nego ima običaj ovaki, / kad mu rekneš, odgovori svaki: / „Ni moj otac nije znao štiti, / al’ je mogō malo bolje piti; / naši stari nisu pisat znali, / al’ su bolje neg’ mi sad stajali.“ / O Slavonče, ti se vrlo varaš, / kojigod mi tako odgovaraš. / Vaši stari jesu knjigu znali, / srbski štili, a srbski pisali; / al’ vi sada nikako nećete, / neg’ za nemar sva-koja mećete. Oči im bode pridjev *srbski* u stihu 164 prvoga izdanja (1762. g.) dot. 322 druga (1779. g.).*

Iz stihova se ne vidi da su Slavonci svoj jezik zvali *srpski*, tj. da su govorili srpski, nego samo da su pisali i štili srpski. Srpski hoće reći ćirilicom. Stihovi govore da su Slavonci prije nego što je Austrija uvela škole u Slavoniju pisali ćirilicom, i to zapadnim tipom ćirilice, koji se u znanosti zove i bosanska ćirilica, bosančica ili bosanica te hrvatska ćirilica.

U *Starinama* broj 30 dot. 36 R. Lopašić dot. J. Jelenić su na svjetlo izdali više isprava i listova koje su pisane u Slavoniji ili od Slavonaca 17. st.: 27. 5. 1651. (Požega), 28. 3. 1688. (Beč), 29. 3. 1688. (Beč), 17. 9. 1688. (Cernik),

nepoznata nadnevka 1688. g. (Beč?), 2. 8. 1689. (Požega), 6. 8. 1689. (Brod), 17. 4. 1690. (Kaptol), 11. 10. 1690. (Đakovo), 24. 9. 1691. (Požega), 16. 10. 1691. (Požega), nepoznata nadnevka 1696. g. (Osik), 21. 4. 1698. (Đakovo). Svi su listovi pisani ćirilicom, niti jedan latinicom. U *Starinama* su oni izdani u latiničkomu prijepisu.

Dakle, Slavonci govorahu srpski isto koliko npr. Poljičani kada zapisivahu svoje zakone.

Usput budi rečeno, osim što S. Kordić Relkovićeve riječi zlotumači u kontekstu velikosrpstva, pri navođenju mu ih i posrbljuje. Na str. 273. svoje knjige Relkovićevo »srbski štili, a srbski pisali« donosi kao »srpski čitali i srpski pisali«. No, glagol *čitati* je srpski glagol, a Hrvati su se u svim svojim pokrajinskim dijalektima/jezicima služili inačicom s *čt-*, pa tako i Relković. U međuvremenu su uspjeli vlastitu riječ zamijeniti srpskom riječju, kao i mnoge druge...

Kajkavski je slovenski:

Od 19. st. ustanovilo se gledanje da je kajkavski manje hrvatski od čakavskoga i štokavskoga jer je sličniji slovenskomu. Tako na kajkavski gledahu osobito štokavocentrični jezikoslovci vukovskoga tipa. Zato je kajkavski i ispušten iz velikoga Rječnika JAZU. Kajkavski nije dubinski sličniji slovenskomu nego ostalim dvama hrvatskim dijalektima. No bitno je ovo: sve da kajkavski jest dubinski sličniji slovenskomu nego ostalim hrvatskim dijalektima, to kajkavce ne čini manje Hrvatima, niti je razlog da se na kajkavski gleda kao na manje hrvatski.

Nema, uostalom, ništa više razloga da se na kajkavski gleda kao na dio slovenskoga nego da se na slovenski gleda kao na dio kajkavskoga. Otpisati kajkavski slovenskomu je prihvatiti vukovsko razmišljanje i pri tomu likvidirati dio Hrvata. Hrvate koji govore kajkavski, pa tako i kajkavski kao dijalekt hrvatskoga, iz korpusa hrvatske narodnosti može isključiti samo onaj tko razgradi, raščini hrvatsku narodnost.

Drugi je problem taj što su se sami kajkavci odrekli svojega koji je dotada bio zavidno izgrađen i standardiziran.

Čini se da S. Kordić hoće reći da su slovenski jezik i kajkavski dijalekat hrvatskoga jezika isti jezik, samo u dvije države, Sloveniji i Hrvatskoj. Iz takva tumačenja izbija, kako smo već rekli, ustojan vonj vukovske teze da kajkavski nije dio hrvatskoga (ili hrvatsko-srpskoga, ako baš hoće). Želi li time S. Kordić reći da kajkavski i slovenski dijele neke izoglose, recimo upitnu zamjenu *kaj*, tada mora

a) uvesti i slovenski jezik u okvir svojega razmatranja o jedinstvenomu jeziku na prostoru bivše Jugoslavije, i

b) slijedeći istu logiku, priključiti svojim »štokavicama« makedonski jezik i bugarski jezik, budući da oni se naravno nadovezuju na torlački dijalekt srpskoga jezika i s njime dijele niz izoglosa, a s ostalim »štokavicama« upitnu zamjenicu *što*.

Vjerski život nije utjecao na hrvatski standardni jezik jer bogoslužje nije bilo na narodnom jeziku:

»Pravoslavlje i katoličanstvo ne znače da Srbi i Hrvati danas govore različitim standardnim jezicima. Nisu to značili ni u prošlosti: jezik pravoslavnih bogoslužnih knjiga nije bio jezik naroda, ni jezik katoličkih bogoslužnih knjiga nije bio jezik naroda (te katoličke knjige su bile ili na latinskom jeziku ili kao kod "glagoljaške subraće koja su u bogoslužnim knjigama čuvala tradirani staroslavenski jezik", v. Peti-Stantić 2008: 295)« (str. 240).

Ne će to biti tako. Sve i ako se bogoslužje u Hrvata vršilo na latinskom, Hrvati su na svojem narodnom jeziku od vrlo rana doba stvarali obilje djela crkvene tematike, od štiva vrste molitvenika ili lekcionara, u kojima se mogahu naći molitve, ulomci iz Biblije, bogoslužni odlomci, do cijeloga raspona knjiga bogoslovne tematike. O raširenosti pojedinih knjiga u pojedinim hrvatskim pokrajinama svjedoče i odmilična imena za njih, npr. Babuša ili Stipanuša. Do Preporoda Hrvati se mogu podičiti dvama cjelovitim prijevodima Biblije na narodni jezik i najmanje pet prijevoda Kempenčeva *Od nasljedovanja Kristova*. Sve su to mogli čitati oni koji su čitati umjeli, a da bi se izgradio standardni jezik koje zajednice nije potrebno da čita cio narod. Također, hrvatsko bogoslužje je do Preporoda imalo dobro izgrađenu hrvatsku terminologiju, a terminologija je jedan od stupova standardizacije. I tako dalje.

Na srpskomu narodnom jeziku, naprotiv, nije bilo ničega takva. Osim ako se ne uzme, a S. Kordić to čini, da je npr. Kašićev prijevod Biblije isto toliko srpski koliko hrvatski, a budući da su po njezinu Slavonci u najmanju ruku toliko Srbi koliko i Hrvati, tada srpska književnost postaje bogatija i za Katančićev prijevod.

Purizam.

Teza 3.a): purizam je iznimno negativan društveni fenomen. Više o tomu se može naći u dijelu gdje se izlaže sadržaj knjige, i to u prvom njezinu poglavlju.

Komentar uz tezu 3.a):

Način na koji S. Kordić gleda na jezični purizam je krajnje sužen, jednostran i u svojoj suženosti smiješan. Prikazivati purizam kao simptom najgorega nacionalizma i rasizma je potpuno krivo. Neki teoretičari, naravno, gledaju na purizam kao iskaz najtežega nacionalizma, ali nipošto svi. U rečenici Snježane Kordić (str. 24) »purizam nije znak civilizacije, ili jezične kulture koju mu

pripisuju kroatisti (npr. Turk/Opašić 2008: 85), naprotiv, “purizam često funkcionira kao simbolizacija nacionalizma” (Thomas 1989: 7)« prilog *često* upućuje na to da S. Kordić nateže teoriju da bi poopćila vrijednost suda na sve, što izriče odlučnim *nije* u prvomu dijelu rečenice. Tako valja gledati na cijelo prvo poglavlje ove knjige.

U tu se sliku uklapa da S. Kordić kao tipičan, ako ne i idealan primjerak jezičnoga purizma izdaje purizam u nacističkoj Njemačkoj. On se neslavno skončao, sam ga je Hitler dokrajčio. Otada su Nijemci slobodni od purizma, kako se pristoji jednomu tako naprednomu i demokratskom narodu.

Purizam u današnjoj Hrvatskoj S. Kordić u bitnim elementima prisposobljava nacističkomu purizmu. Model njemačkoga čišćenja od čistunstva imaju slijediti i Hrvati žele li biti napredni i demokratski kao današnji Nijemci. Implicira da ako je purizam mogao ići na živce samomu Adolfu Hitleru, tada je to zaisto nedostojan vid čovječje djelatnosti.

S. Kordić ne govori o tomu da je njemački purizam živ i zdrav, samo se više ne zove *Sprachpurismus*, nego *Sprachkritik* i *Sprachpflege*. Nije šija, nego vrat. Njime se više ne bave državne ustanove, nego jezična društva.

S. Kordić ne spominje prednacistički njemački purizam, kao ni predustaški hrvatski purizam. Dapače, u današnjoj se Hrvatskoj kroatisti pozivaju na »izmišljenu purističku tradiciju« (str. 23) i sl. Neki od aspekata purizma u kroatistici su neistinito proglašivanje neke riječi srpskom, infantilno produciranje novotvorenica. Popratni njegovi aspekti su lektoriranje, cenzuriranje.

Ni francuski purizam ne prolazi ništa bolje. Ogovara ga na str. 33.

Teza 3.b): kroatizam i nacizam su višestruko slični:

Zrcalna slika kompleksu velikosrpske ideje jest ideologizirano, hiperbolizirano opisivanje hrvatske zbilje, jezične i nejezične. A S. Kordić to čini prisposobljavajući neke vidove današnje jezične situacije u Hrvatskoj situaciji u nacističkoj Njemačkoj. Tako se u sržnoj rečenici odjeljka I. 2. nahode ove riječi: »Kod lingvistica u službi nacizma “*materinski jezik*” je uzdignut na prijestolje kao božanstvo, kao objekt snažnog poštovanja (‘nesalomljive ljubavi’), iz kojeg zrači životna snaga« (*ibid.*: 7). Takav odnos prema jeziku vlada danas u Hrvatskoj« (str. 14). Uz to usp.:

– »Kao što se danas hrvatski jezikoslovci bave pohrvaćivanjem gramatičkih termina i to uvode u škole, tako su činili i nacistički njemački puristi« (str. 13).

– »Uzimajući za uzor taj raniji antisrpski purizam oponaša se u suvremenoj Hrvatskoj “ekstremno nacionalistički sužena jezična ideologija *Nezavisne Države Hrvatske*” (Blum 2002: 135)« (str. 18). Jezična je politika ustaške NDH

pak postala prema jezičnoj politici nacističke Njemačke, pa nije teško izvesti jednadžbu jezična politika RH-e = jezična politika NDH-e = jezična politika Trećega Rajha.

– »Poznata “spremnost akademičara u doba nacizma da stave svoje vještine u službu države” (Hutton 1999:9) ponavlja se danas u Hrvatskoj« (str. 19).

– »Zato se kod kroatista i drugih južnoslavenskih filologa može govoriti kao što se govorilo kod nacista o “religiji materinskog jezika, urođenim obrascima razmišljanja, nacionalnim i etničkim jezicima i partikularističkim etičkim sistemima i vrijednostima” (Hutton 1999:5)« (str. 174).

Neizravno dovođenje kroatistā i nacistā u vezu može se naći višekratno, npr. na str. 336/337, 347, 352–354. K ovomu spadaju i rečenice u kojima se implicira istobitnost društvenoga konteksta:

– Kroatisti su uređeni hijerarhijski, kao vojnička ili politička organizacija koja ima svojega vođu i sljedbenike: »apsurdno je kad kroatisti neku riječ koju su upravo iskopali u dalekoj prošlosti proglašavaju hrvatskijom od one riječi koja se koristi u Hrvatskoj. A čak i njihov vođa Babić [...]« (str. 29). U ovomu kontekstu možda nije slučajno da je njemačka riječ *Führer* istovrijednica za hrvatsku *vođa*.

– Kroatisti iskazuju želju za sljedbeništvom i služe se agitacijom:

»Kako bi pridobili čitatelje i slušatelje za purizam, ujednačeno ga predočavaju kao nešto pozitivno, o čemu ovisi opstanak naroda i svakog pojedinca. Upada u oči da se u agitatorskom diskursu puristički orijentiranih autora ponavljaju sljedeće stereotipne tvrdnje: “[...]”« (str. 9).

– Kroatizam je masovni pokret: »Zadnjih dvadesetak godina u Hrvatskoj je čistoća jezika ili jezični purizam postao velika tema, prisutna na svakom koraku. Izišlo je mnoštvo jezičnih savjetnika koji hvale purizam, na njega se pozivaju autori brojnih razlikovnih rječnika, autori pravopisa, lektori i učitelji, njega zahtijevaju pisci jezičnih kolumni po novinama, njime se rukovode urednici raznih emisija o jeziku na radiju i na televiziji« (str. 9.).

– Kroatizam pretpostavlja indoktrinaciju odmalena: »Svatko (u hrvatskom društvu, op. a.) mora već od mladosti biti upućen u purizam« (str. 10).

– Sastavni dio takva sustava jesu laž: »Kako bi pridobili čitatelje i slušatelje za purizam, ujednačeno ga predočavaju kao nešto pozitivno, o čemu ovisi opstanak naroda i svakog pojedinca. Upada u oči da se u agitatorskom diskursu puristički orijentiranih autora ponavljaju sljedeće stereotipne tvrdnje: “[...]”« (str. 9) i mistifikacija: »Svatko (u hrvatskom društvu, op. a.) mora već od mladosti biti upućen u purizam. Istovremeno, nitko ne smije znati što je purizam u stvari« (str. 10).

Komentar uz tezu 3.b):

Jedna od nesumnjivo najozbiljnijih teza knjige jest potvaranje cijele skupine ljudi da su nacisti. Iako to gdjegdje u knjizi nije izričito, nakana se daje iščitati iz konteksta.

Optužiti nekoga za nacizam je optužiti ga za nešto što je u današnje doba vrhunac političke neispravnosti. To se mora činiti s jako dobrim argumentima. Pojam nacizma prizivlje u pamet najgore zločine protiv čovječanstva. Tumačeći da je netko kriv za nacizam na jednomu društvenomu polju, u ovoj knjizi na jezičnomu, daje se razumjeti da je taj netko kriv za nacizam i na drugim poljima društvenoga djelovanja. Jezični nacizam je samo jedno od lica nacističnosti cijeloga hrvatskoga društva. Napokon, opet ne stojimo daleko od teza o genocidnosti hrvatskoga naroda.

Potpuno promašeno, znajući tko je krivac za prvi europski genocid poslije nacističkoga.

III. Zaključak

Cilj knjige *Jezik i nacionalizam* je dokazati da hrvatski, bošnjački, crnogorski i srpski nisu razlučeni jezici, nego jedan jedinstven jezik, tzv. srpskohrvatski. Pritom se S. Kordić služi određenim brojem kriterija, koji su s popratnim mojim komentarima izloženi gore. Najbliže jezikoslovlju S. Kordić biva kad se služi trima sociolingvističkim kriterijima, a to zauzumlje veoma malen dio knjige. Ostatak knjige je u cjelini gledano neznanstven, najčešće i protuznanstven.

Znanosti je najprotivnija njezina ideologizacija. Gore je pokazano da S. Kordić u svoju argumentaciju uključuje niz velikosrpskih pretpostavaka i tumačenja. Upravo je to najveće breme ove knjige, njezino najozbiljnije pomanjkanje. Nemile riječi s 371. stranice: »Tko si dopusti – bez obzira zbog kakvih razloga: domoljubnih, političkih, religijskih [...] – da i u najmanjoj mjeri kriotvori istinu, njegovo ime se mora izbrisati s popisa znanosti« okreću se protiv nje same.

S. Kordić nije mogla ili nije htjela spoznati da su hrvatski i srpski dva različita jezika koja stoje u svjetski jedinstvenoj situaciji. Traju jedan pokraj drugoga više od tisuću godina, u tomu su vremenu na društvenoj razini imali veoma malo doticaja, nosili su dosljedno drugačija imena, a opet su ostali u tije-snoj vezi, toliko da se nisu uspjeli razdvojiti u onoj mjeri u kojoj bi to zadovoljilo današnju sociolingvistiku.

No, znanstvene paradigme se mijenjaju. Za to treba vremena, a što je važnije, i truda.